4 166

Mars et Historia

45

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 45 | 2011 | Nr. 4

Verantwoording omslagfoto's en illustraties

Vooromslag
Wandtapijt 'Beleg van Zierikzee', waarop de aanval op Mondragons palissade staat afgebeeld. Ontwerp Hendrick Vroom, 1599, kartonschilder Hubrecht Leyniers, wever Hendrick de Maecht.
Zeeuws Museum, Middelburg.

Vooromslag binnenzijde

Linksboven
Het Korps Landzaten, 1794-1795. Anonieme tekening in kleuren.
The New York Public Library.

Rechtsboven
Brigadier van de 2e compagnie van het 2e Regiment Garde d'Honneur. Handgekleurde kopergravure van Martinet, circa 1813.
Legermuseum, Delft.

Achteromslag
Nederlandse kurassier, 1831. Anonieme contemporaine aquarel.
Legermuseum, Delft.

Achteromslag binnenzijde

Boven
Deshima omstreeks 1850-1851, gezien vanuit de richting van Nagasaki. Midden voor de brug met de toegangspoort, rechts voor op de noordwesthoek het pakhuis dat werd verbouwd tot woning voor de Nederlandse onderofficieren. Maquette.
Rijksmuseum, Amsterdam.

Onder
Schutters in actie in de omgeving van Houthaelen, 6 augustus 1831. Doek, J. Hoynck van Papendrecht (1858-1933), 1907.
Legermuseum, Delft.

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Drs. Laura Almagor
Drs. Liesbeth Brama
Drs. Pauline Onderwater
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2.000/3.000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2.000/3.000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk per keer € 150,- excl. BTW.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf.

ISSN 0928-5156

Inhoud

In memoriam Maurits Botma (1943-2011) **2**
Drs. Rolf de Winter

Van de voorzitter **4**
Drs. Rolf de Winter

Redactioneel **5**
Drs. Louis Ph. Sloos

Mondragóns pyrrusoverwinning: het beleg van Zierikzee, 1575-1576 **6**
Drs. Corstiaan Prince

Napoleons aangewezenen. Garde d'honneur van het departement der Zuiderzee **14**
Mr. Barbara J. de Groot

Het Korps Landzaten, 4 augustus 1794 - 19 januari 1795 **22**
L.W. de Vries

'Om met het zwaard in den vuist de regten van Oud-Nederland te doen gelden'. De Tiendaagse Veldtocht en de modernisering van het Europese krijgsbedrijf **25**
Jelmer Rotteveel

Een sergeant der Mariniers in Japan 1857-1861 **34**
Ir. Albert Clobus

Boekbespreking **42**

Literatuursignaleringen **47**

NL Instituut voor Militaire Historie
Ministerie van Defensie
Alexanderkazerne, gebouw 203
MPC 58 A
Postbus 90701
2509 LS Den Haag

Prijs los nr. € 7,50

In memoriam
Maurits Botma (1943-2011)

Op zaterdagavond 1 oktober jongstleden overleed in zijn woonplaats Coevorden ons erelid luitenant-kolonel KLu b.d. Maurits Botma. Hij kampte reeds geruime tijd met gezondheidsproblemen en stierf op 68-jarige leeftijd. Zijn stijlvolle en druk bezochte uitvaartplechtigheid vond plaats op 6 oktober. Een bestuursdelegatie heeft de familie gecondoleerd en namens de vereniging zorg gedragen voor een laatste bloemengroet.
Maurits Botma zag op 19 april 1943 het levenslicht in het nog geen duizend zielen tellende Overijsselse dorpje Wilsum. Het oorlogskind groeide op als jongste zoon van een predikant en meldde zich in de zomer van 1962 op negentienjarige leeftijd als kortverband vrijwilliger bij de Koninklijke Luchtmacht. Aan de Luchtmacht Officiers- en Kader School (LOKS) volgde hij met succes een onderofficiersopleiding. Als sergeant diende hij ondermeer bij de in de Bondsrepubliek Duitsland gestationeerde Groepen Geleide Wapens, destijds een nieuwe loot aan de luchtmachtstam, die werd uitgerust met *Nike* en *Hawk* luchtverdedigingsraketten. Eind jaren zestig doorliep hij de officiersopleiding en bekleedde vervolgens ruim twee decennia achtereen functies in het materieellogistieke domein. De ene overplaatsing volgde op de andere, onder andere naar de vliegbases Leeuwarden, Ypenburg en Soesterberg. Op de bakermat vervulde hij in de rang van majoor de functie van Commandant Materieel Squadron.
Als Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie *Mars et Historia* kregen wij met luitenant-kolonel Maurits Botma te maken vanaf begin 1990, het moment dat hij aantrad als Directeur van het Militaire Luchtvaart Museum (MLM) op het Kamp van Zeist te Soesterberg. De aanvaarding van het directeurschap vormde een onmiskenbare trendbreuk in zijn militaire loopbaan, maar de ruim acht jaren die hij leiding gaf aan het MLM beschouwde hij als 'de beste van zijn luchtmacht-periode'. Hij versterkte het profiel van het MLM binnen de Koninklijke Luchtmacht als instrument voor PR-doeleinden. Voorts vond onder zijn bekwame leiding een aanzienlijke uitbreiding van de museumcollectie plaats. Zo arriveerden onder andere de indrukwekkende Dornier vliegboot, de Fokker F-27 Friendship en diverse jachtvliegtuigen die in dienst waren geweest van het Amerikaanse 32nd *Tactical Fighter Squadron* op de Vliegbasis Soesterberg.
Ofschoon hij in zijn MLM-jaren tot twee maal toe werd getroffen door een hartinfarct en lang niet al zijn museale wensen in vervulling zag gaan, kon hij terugzien op een zeer vruchtbaar directeurschap. Uit handen van Z.K.H. Prins Bernhard ontving hij in 1995 het Erediploma van het Generaal Snijdersfonds vanwege zijn aandeel in de organisatie van de manifestatie *50 jaar Bevrijding* op de Vliegbasis Soesterberg. Bij zijn afscheid als directeur in 1998 reikte Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten, luitenant-generaal B.A.C. Droste, hem het Ereteken van Verdienste van de Minister van Defensie in zilver uit. Hij werd hiermee onderscheiden voor zijn werk om vanuit het MLM de beeldvorming over de Nederlandse militaire luchtvaart en defensieorganisatie in de Nederlandse samenleving te verbeteren.
Maurits Botma was een markante persoonlijkheid en in sommige opzichten een atypische luchtmachtofficier. Hij stak zijn sympathieën en antipathieën niet onder stoelen of banken en hoewel er wel eens een enkele buitenstaander was die wat moeite had met zijn 'gebruiksaanwijzing', was Maurits Botma een toegankelijke, behulpzame en integere man, die zich altijd inzette voor goede verhoudingen en stond voor

zijn personeel, zelfs als hij daarvoor zijn eigen belang ondergeschikt moest maken. Hij beschouwde zich geenszins als een 'luchtmachtfreak' en koesterde geen bijzondere voorliefde voor vliegtuigen. 'Ik vind een VOC-schip mooier dan een vliegtuig', was een van zijn karakteristieke en eerlijke *oneliners*. Opmerkelijk genoeg toonde de oud-materieel officier als museumdirecteur meer interesse voor de historische context en de mens in de luchtmacht dan voor het 'bouten-en-moeren'-verhaal. Hij worstelde met het inzichtelijk maken van de 'ellende van de oorlog': "De vliegers, dat waren jochies. Het is een onmenselijk gegeven dat je weet dat je een grote kans loopt niet terug te komen en toch in dat vliegtuig moet stappen. Het is leuk om te weten hoeveel bommen ze hebben afgegooid, maar dat is het verhaal niet. Je kunt het in een museum nog zo goed nabootsen, de doodsangst die de mensen hebben gevoeld, kun je daar nooit oproepen."
Overste Maurits Botma was in zijn hoedanigheid van Directeur MLM talloze malen een betrouwbare en buitengewoon goed gastheer voor onze vereniging. Tijdens zijn directeurschap vormde het MLM min of meer vanzelfsprekend het warme nest waar *Mars et Historia* jaarlijks neerstreek voor haar ledenvergaderingen, lezingen en ruilbeurzen. Op de 30ste Algemene Vergadering van onze vereniging, gehouden in het MLM op de 23ste november van het lustrumjaar 1996, stelde het bestuur voor Maurits Botma te benoemen tot erelid om erkentelijkheid te betuigen voor 'zijn welwillendheid en medewerking' en op grond van 'de grote gastvrijheid en verdienste voor de vereniging'. De vergadering ging bij acclamatie akkoord met dit bestuursvoorstel. Het is droevig om, andermaal in een lustrumjaar, afscheid te moeten nemen van deze bijzondere man. Het bestuur herdenkt erelid Maurits Botma met respect en genegenheid.

Drs. Rolf de Winter,

Voorzitter.

Van de voorzitter

Met dit laatste nummer van 2011 sluiten wij als Vereniging voor Militaire Historie een geslaagd jubileumjaar af. De inmiddels beëindigde lustrumexpositie in het Nederlands Vestingmuseum te Naarden vormde in het jaar dat wij ons 45-jarig bestaan vierden een onmiskenbaar hoogtepunt. De tijdelijke tentoonstelling, die een maand langer was te zien dan aanvankelijk gepland, toonde het rijkgeschakeerde en boeiende militair-historische DNA waaruit onze vereniging is opgebouwd. Uit de positieve reacties van bezoekers is gebleken, dat de opzet en inhoud zonder meer aan onze hooggespannen verwachtingen hebben voldaan. Velen hebben de gevarieerde verzameling tentoonstellingsobjecten als prikkelend ervaren en ik wil iedereen die op welke wijze dan ook een steentje heeft bijgedragen aan het welslagen van deze expositie nog eens hartelijk dankzeggen.

Jubilea bieden vaak een uitgelezen mogelijkheid om indringend stil te staan bij (hoogtepunten uit) de eigen historie. Op het pad naar ons eigen gouden 50-jarige verenigingsbestaan in 2016 zullen er diverse militair-historische jubileummijlpalen worden gepasseerd. Wat te denken van het eeuwfeest van de militaire luchtvaart in Nederland, dat plaatsvindt in 2013, en het tweehonderdjarig bestaan van de Koninklijke Marine, Koninklijke Landmacht en Koninklijke Marechaussee, dat wordt gevierd in 2014. Dat is tevens het jaar waarin wordt herdacht dat de *Grote Oorlog* een eeuw eerder ontbrandde. Dit soort jubilea en herdenkingen maakt de geïnteresseerden in militaire geschiedenis nieuwsgierig naar de initiatieven, bijeenkomsten en publicaties die op stapel staan. Als *Mars et Historia* trachten wij op dit gebied vanzelfsprekend de vinger aan de pols te houden. Door middel van ons verenigingsorgaan willen wij u hierover zo breed mogelijk informeren. Tevens zullen wij het komende jaar onderzoeken in hoeverre wij kunnen inhaken, inspelen en inzoomen op al wat ons aan jubilea en herdenkingen te wachten staat. Natuurlijk stelt het bestuur ideeën en suggesties van de leden op prijs. Schroomt u dus niet uw kennis of (wilde) ideeën hieromtrent met ons te delen.

Aan het eind van het jaar wordt dikwijls de balans opgemaakt; naast al het goede dat het voorbije jaar ons heeft gebracht, waren er ook genoeg gebeurtenissen die aanleiding gaven tot zorg en verdriet. Ook dit jaar ontviel ons een aantal trouwe leden, onder wie ons erelid Maurits Botma. Zijn *in memoriam* treft u elders in dit blad. In de loop van dit jubileumjaar heb ik meerdere malen met plezier teruggedacht aan de talrijke memorabele, doorgaans genoeglijke bijeenkomsten, de afwisselende excursies en de ontelbare verhalen en smakelijke anekdotes die mij in de afgelopen jaren ter ore zijn gekomen. Wat ons als vereniging bindt, is vooral onze gemeenschappelijke interesse in de (Nederlandse) militaire geschiedenis, tegelijkertijd vormen wij tezamen tevens een sociaal podium waarop wij onze kennis, verhalen en ervaringen uitwisselen. Dat gebeurt in de regel op een aangename wijze en in een ambiance die aansluit bij ons militair-historische karakter. Dat schept een warme band, zo heb ik dat althans persoonlijk ervaren. Het is dan pijnlijk definitief afscheid te moeten nemen van de 'lotgenoten' waarmee je in betere dagen boeiende ervaringen hebt gedeeld. Het is mijns inziens een goede zaak ons weer eens voor de geest te halen; door ze niet te vergeten en de gedeelde ervaringen te koesteren, blijven zij in zekere zin voortbestaan en deel uitmaken van ons collectieve geheugen. Naast deze enigszins nostalgische overpeinzing, wil ik u allen alvast een heel goed nieuw verenigingsjaar toewensen. Ten slotte hoop ik dat u veel leesplezier beleeft aan het voorliggende nummer van *Mars et Historia*.

Rolf de Winter,

Voorzitter.

Redactioneel

In dit eindejaarsnummer schotelen we u een gevarieerde inhoud voor. U treft maar liefst vijf artikelen, drie boekbesprekingen en tien titels in de rubriek literatuursignaleringen aan. In de artikelen komen aspecten aan bod uit de Tachtigjarige oorlog (1568-1648), de Bataafs-Franse tijd (1795-1813), alsmede uit de negentiende eeuw. Het betreft stuk voor stuk oorspronkelijke bijdragen. Degenen die geïnteresseerd zijn in de 20e en 21e eeuw vinden het nodige van hun gading in de beide boekenrubrieken.

Het afgelopen jaar had de redactie de beschikking over nog meer spontaan ingestuurde kopij van veel verschillende auteurs, zowel van binnen als van buiten de vereniging. Het is voor de redactie bijzonder prettig als zij beschikt over voldoende kopij want daardoor kan meer aandacht worden besteed aan de inhoud, en dat komt de kwaliteit nog meer ten goede. Dat de huidige formule van *Mars et Historia* lezers/auteurs kennelijk bevalt, blijkt niet alleen uit de hoeveelheid kopij, maar ook uit de kwaliteit van de ingestuurde artikelen en uit terugkerende auteurs.

Tijdens de laatste algemene ledenvergadering van de vereniging werd de vraag gesteld of in het blad ook kortere bijdragen kunnen worden opgenomen. Aan dit verzoek wordt in dit nummer gehoor gegeven. Dit is eerlijkheidshalve overigens vooral te danken aan het feit dat toevallig een dergelijk stuk beschikbaar kwam. Naar aanleiding daarvan is besloten af te wijken van de circa 2.000/3.000 woorden die een artikel ongeveer moet tellen.

Hoewel meestal kort na het verschijnen van een nummer van *Mars et Historia* kopij wordt ingestuurd, en deze maand en in januari het nodige nog zal binnenkomen, ziet de redactie graag (voorstellen voor) artikelen voor volgend jaar tegemoet.

De komende vier jaren bieden voldoende stof tot schrijven. We stevenen af op bijzondere jubilea in 2013 en 2014, zoals de voorzitter terecht schrijft. Aan zijn lijstje kan nog 200 jaar Nederlandse onafhankelijkheid en Koninkrijk der Nederlanden worden toegevoegd. Verder zal in 2015 veel aandacht worden besteed aan 200 jaar Waterloo. Met name in het eindejaarsnummer van 2012 kan best al een voorproefje genomen worden op de jubilea in 2013.

Het jaar 2012 heeft ook zijn eigen jubilea, zoals 200 jaar Russische veldtocht en het feit dat 100 jaar geleden het veldgrijze uniform werd ingevoerd bij het Nederlandse leger. En ongetwijfeld valt er nog veel meer te bedenken. Een bijdrage over een van deze onderwerpen is uiteraard geen must; de redactie ziet alle mogelijke relevante kopij graag tegemoet. Het is onze taak bepaalde feiten de revue te laten passeren.

De redactie wenst u fijne feestdagen en een voorspoedig en bijzonder interessant militair-historisch 2012 toe.

Drs. Louis Ph. Sloos,

Hoofdredacteur.

Mondragóns pyrrusoverwinning: het beleg van Zierikzee, 1575-1576

Drs. Corstiaan Prince

Voor Christobal de Mondragón (1504-1596) bleek de inname van Zierikzee een pyrrusoverwinning. Kopergravure Jan Punt (1711-1779), 1730-1779.
Legermuseum, Delft.

De inname van Den Briel, de massamoord in Naarden, de victorie bij Alkmaar en het ontzet van Leiden zijn mijlpalen uit de beginfase van de Nederlandse Opstand. Het beleg van Zierikzee in 1575-1576 hoort eigenlijk ook in dit rijtje thuis. Als gevolg van deze langdurige belegering viel het Spaanse militaire apparaat in de Nederlanden uit elkaar door een grote muiterij.

De strijd om Zeeland

De serie wandtapijten over de strijd in Zeeland zijn topstukken die in het Zeeuws Museum in Middelburg hangen. De Staten van Zeeland lieten ze eind zestiende eeuw maken als 'een ewighe memorie voor die nacomers'.[1] De bollende zeilen, bonte uniformen, kleurrijke vlaggen, vechtende soldaten en kruitdampen geven een bijzonder verslag van de maritieme oorlogvoering tijdens de zestiende eeuw. Ze laten de 'waterguerrilla' zien die de Zeeuwse geuzenvloot voerde in hun delta, waar zij vertrouwd waren met alle ondieptes, zandbanken en verraderlijke stromen. Met hun kleine, wendbare en ondiepe schepen lokten zij regelmatig de grotere maar logge Spaanse oorlogsschepen naar zandplaten, waar ze vervolgens vastliepen.
Holland en Zeeland waren de voornaamste gewesten die vanaf 1572 streden tegen het gezag van Filips II, koning van Spanje. Na de inname van Den Briel op 1 april 1572 door de watergeuzen, ging Vlissingen op 6 april als eerste stad uit zichzelf over naar de Nederlandse opstandelingen. Middelburg bleef wel trouw aan de koning en kwam pas na een beleg van bijna twee jaar in handen van Willem van Oranje (1533-1584). In ruil voor een vrije aftocht en een geldsom van 100.000 gulden gaf de Spaanse veldheer Cristóbal de Mondragón (1504-1596) in februari 1574 de sleutels van de stad aan Oranje.
Het verlies van Walcheren was een zware slag voor Don Louis de Requesens, de Spaanse landvoogd in de Nederlanden. Om de krijgskansen in de Zeeuwse delta te keren, bereidde hij een nieuw offensief voor. Zijn doelwit was Zierikzee, dat vanaf 1572 aan de zijde van Oranje streed. In het najaar van 1575 wilde Requesens met de inname van Zierikzee de opstandige gewes-

[1] K. Heyning, *De tapijten van Zeeland* (Middelburg 2007) 91.

Willem van Oranje (1534-1584) stak veel tijd en geld in de verdediging van Zierikzee. Kopergravure Jacobus Houbraken (1698-1780), 1720-1760.
Legermuseum, Delft.

Louis de Boisot (1530-1576), admiraal van de Zeeuwse geuzenvloot, verdronk bij een poging om Zierikzee te ontzetten. Kopergravure Jacobus Houbraken (1698-1780), 1740-1759.
Legermuseum, Delft.

ten Zeeland en Holland uit elkaar drijven. Vervolgens wilde hij de havenstad inrichten als nieuwe vlootbasis. Aan de 71-jarige Mondragón, die veel ervaring had op de Zeeuwse eilanden, vertrouwde hij de uitvoering van de operatie toe.
Willem van Oranje zag eveneens het belang in van Zierikzee. Hij vond het behoud van de stad, vanwege zijn strategische ligging, zelfs cruciaal voor het slagen van zijn revolte tegen Filips II. De komende maanden zou hij veel tijd en geld steken in het behoud van de stad.

Tocht door het Zijpe

Om Zierikzee te kunnen bereiken, moest de koninklijke strijdmacht eerst het Zijpe zien over te steken. Dit is nu een smal vaarwater tussen Sint-Philipsland en Schouwen-Duiveland van plaatselijk 37 meter diep, maar in de zestiende eeuw was het Zijpe weliswaar aanzienlijk breder, maar ook veel ondieper. Bij laag water kon over slikken, schorren en zandbanken naar Duiveland worden gelopen.
In de nacht van 28 op 29 september 1575 trokken 1500 Spanjaarden, Walen en Duitsers bij heldere maan door deze natte wildernis. Als ganzen waggelden de troepen elk 'met een saxken pulver ende haer musquet ende geweer op hare hoofden' met laag water door de verraderlijke stroomgeulen.[2] De oversteek vond plaats onder een volle maan. De katholieke troepen zagen hierin een aanwijzing dat de Heer op hun hand was, omdat ze zich dankzij het heldere maanlicht gemakkelijker konden oriënteren.
Het heldere licht had ook een keerzijde, namelijk dat de Zeeuwse vloot de Spaanse troepenverplaatsing

[2] Heyning, *De tapijten van Zeeland*, 45.

Beleg van Zierikzee door de Spanjaarden, 1576. Ets naar Frans Hogenberg (1535-1590), 1613-1615.
Documentatie auteur.

opmerkte. Omdat het water te ondiep was konden zij echter niet dichtbij genoeg komen met hun 38 grotere schepen. De kanonschoten en het musketvuur van de Zeeuwen haalden daarom weinig uit. Halverwege de doortocht wisten sloepen volgepakt met geuzen wel dichterbij te komen. In zijn *Nederlandse Historiën* beschrijft P.C. Hooft hoe de Zeeuwen een slachting aanrichtten onder de weerloze Spanjaarden: 'De Zeeuwen, zo dichtbij gekomen als de zandbank toeliet, bereikten hen nu niet alleen met pistolen en knuppels, aan het eind vastgemaakt met repen leer, op de wijze van dorsvlegels. Zij sleurden er ook verscheidenen met haken in hun schuiten. Waar de wapens tekortschoten, droeg de stem van de vijand het hare bij, die hun hoonde dat ze zich als waterhonden lieten gebruiken, en als een stel dwazen, in dienst van iemand die hun daarvoor slechts weinig erkenning toonde, hun lichaam aan verwondingen ten prooi gaven'.[3]

In de achterhoede verdronken velen in het Zijpe, nadat het waterpeil weer steeg. De voorste koninklijke eenheden wisten na zes uur ploeteren wel Duiveland te bereiken. Toen de Spanjaarden aan wal kwamen, waren de opstandelingen hierover zo verrast dat er meteen paniek uitbrak. In de chaos sneuvelde de Staatse bevelhebber op Duiveland, jonkheer. Charles de Boisot. Het gerucht ging dat een van zijn eigen soldaten hem bewust had omgebracht. Na de dood van hun commandant ontvluchtten de meeste prinsgezinden het ei-

[3] P.C. Hooft, *Nederlandse historiën. Een keuze uit het grote verhaal van de Nederlandse opstand, samengesteld, hertaald en toegelicht door Frank van Gestel, Eddy Grootes en Jan de Jongste.* (Amsterdam 2007) 176.

Wandtapijt 'Beleg van Zierikzee', waarop de aanval op Mondragons palissade staat afgebeeld. Ontwerp Hendrick Vroom, 1599, kartonschilder Hubrecht Leyniers, wever Hendrick de Maecht.
Zeeuws Museum, Middelburg (foto: Ivo Wennekes).

land. Duiveland kwam binnen een dag in Spaanse handen.
De tocht door het Zijpe behoort tot de meest gewaagde ondernemingen uit de Tachtigjarige Oorlog. In 1862 noemde de Britse geschiedschrijver John Motley het zelfs 'the most brilliant military exploit of the whole war'.[4]

Water als bondgenoot

Mondragón ging zelf niet het water in. Hij landde aan boord van een invasievloot op Duiveland. Uiteindelijk kreeg hij 5.100 manschappen onder zijn hoede, verdeeld over twintig Spaanse, twintig Waalse en elf Duitse vendels. Nog dezelfde dag rukte hij op naar de Gouwe, de vaargeul die tussen de toen nog losse eilanden Duiveland en Schouwen liep. In het midden van de geul reikte het water tot borsthoogte. Ook op Schouwen gingen de prinsgezinde troepen de confrontatie met de geharde Spaanse troepen uit de weg en vielen ze terug op versterkte posities. Binnen enkele dagen hadden de Spanjaarden beide eilanden stevig in handen. Alleen Zierikzee, de vesting Bommenede en het fort Nieuwe Hoofd aan de monding van de Gouwe hielden nog stand. Binnen de stadsmuren van Zierikzee en het Zelke - het hoger gelegen terrein tussen de havenpoorten en de Gouwe - had de gouverneur van Zeeland Beoostenschelde, jonkheer Arend van Dorp, zich verschanst met 1.400 manschappen.
Het lukte de Spanjaarden niet de stad stormenderhand in te nemen, omdat de Zeeuwen van hun traditionele vijand, het water, een bondgenoot maakten. Rondom Zierikzee werden de dijken doorgestoken en de sluizen opengezet. In december scheurden deze gaten nog verder uit en kwam uiteindelijk het gehele Schouwse platteland tot aan de duinen aan de westkant van het eiland onder water te staan. Bovendien verhinderde een zachte winter zonder ijs een Spaanse verrassingsaanval.
Door de ontstane waterbarrière kon Mondragón met zijn kanonnen de stad niet beschieten. Vanaf dat moment probeerde hij zowel de bevolking als het garnizoen via uithongering tot overgave te dwingen. Deze strategie was behoorlijk riskant, omdat de tijd eerder in het voordeel van de opstandelingen werkte. De Spaanse schatkist was namelijk zo goed als leeg en Mondragón kon zijn huurlingen niet meer uitbetalen. Het was louter aan zijn leiderschapskwaliteiten te danken dat zijn troepen voorlopig trouw op hun posten bleven.
Het beleg kreeg gaandeweg het karakter van een blokkade, waarbij Mondragón de aanvoerlijnen naar de stad probeerde af te snijden. Hij boekte een groot succes door zich meester te maken van de schans op het Nieuwe Hooft, dat ten zuiden van de stad aan de Oosterschelde lag. Onder leiding van kolonel Osorio de Ulloa veroverden de Spanjaarden deze schans op 11 oktober en vanaf dat moment beheersten zij de vaart op de Gouwe.

Het beleg van Bommenede

Voordat hij met Zierikzee kon afrekenen, moest Mondragón eerst Bommenede innemen. Deze verdronken vesting lag vroeger aan de noordkant van Schouwen, maar hoorde wel bij het gewest Holland. Afgaande op zestiende-eeuwse prenten was het een redelijk moderne vesting die zelfs was uitgerust met bastions. Mondragón wilde deze dreiging in zijn flank zo snel mogelijk wegnemen.
Door de lakse houding van de Staten van Holland beschikten de verdedigers van Bommenede over slechts vier kanonnen. Het garnizoen stond onder leiding van de Neuville, een bejaarde Franse militair waarvan gezegd werd dat hij een ijzeren arm of hand had. De belegering vond plaats in oktober 1575. Na inleidende beschietingen die drie dagen duurden, zetten de Spanjaarden een aanval in die door de belegerden werd afgeslagen. Requesens weet deze tegenslag aan

[4] J.T. Motley, *The Rise of the Dutch Republic. A History* (Londen 1862) 518.

Het onderschrift: Een geromantiseerde voorstelling van de tocht door het Zijpe. Staalgravure Charles Edouard Taurel (1824-1892), 1850-1890.
Legermuseum, Delft.

'de geringe orde onder de aanvallers'.[5] De verliezen in de koninklijke gelederen waren zwaar: honderdenvijftig doden en bijna driehonderd gewonden.[6]
Op 30 oktober probeerden de koninklijke troepen opnieuw de vesting binnen te dringen. Door loopgraven aan te leggen, bereikten ze deze keer met lichte verliezen de vestingmuren. Na hevige man-tot-man gevechten, die zes uren duurden, drongen eerst de Spaanse en vervolgens Duitse vendels de vesting binnen. Uit wraak voor de geleden verliezen, moordden de wraaklustige koninklijke troepen na de overgave vrijwel het gehele garnizoen uit. Van de zeshonderd opstandelingen overleefde slechts een handjevol. Het beleg had aan Spaanse zijde ongeveer driehonderd levens gekost.
De predikant Willem Baudart schreef tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) een gedicht over de ondergang van Bommenede, waarbij het motief 'liever dood dan slaaf' duidelijk doorklinkt:

'Bommenede's oorlogsroem! geen Spaans soldaat zal juichen.
Terzij laat ik d'andere slagen, d'r andere strijd terzij:
Dit beleg alléén leert ons, dat, mits de vijand tevens sneeft [sneuvelt],
De dood ons liever is dan het dragen van 't tirannenjuk.'[7]

Hulp van de Prins

Het beleg van Bommenede gaf Van Dorp kostbare tijd-

[5] J. Pot, *Het beleg van Zierikzee* (Leiden, 1925) 23.

[6] W. H. Keikes en H. Uil, *Terugblik na vier eeuwen op het beleg van Zierikzee* (Zierikzee 1976) 21.

[7] Cit. in: C. van der Graaf, 'De strijd te land in 1575 en 1576 op Schouwen-Duiveland', *Kroniek van het land van de zeemeermin (Schouwen-Duiveland)* 16 (1991) 72.

winst, die hij vooral benutte om het gebied langs de haven verder te versterken. Een zogenaamde binnenlandse vloot van platbodems stroopte het ondergelopen Schouwen af voor proviand. Van de plattelandsbevolking werden graan, voedsel en zelfs varkens en koeien afgenomen. Deze buit werd vervolgens mee teruggenomen naar Zierikzee.
Binnen de belegerde stad ontstonden felle conflicten over de vraag of de strijd moest worden voortgezet. Meerdere regenten wilden tot een vergelijk komen met Mondragón, die zachte voorwaarden bood. De vissers, neringdoenden en ambachtslieden wilden wel doorvechten. De kleine burgerij vormde, samen met de ingekwartierde militairen, de ruggengraat van het verzet. Om de magistraten en de bevolking tot volharding aan te sporen, werd een brief van Willem van Oranje voorgelezen in de kolossale Sint-Lievensmonsterkerk (afgebrand in 1832). Nadat de woorden van de prins waren uitgesproken, riepen de aanwezigen vol geestdrift: 'Wij zullen de stad houden!'[8]
Oranje gaf naast morele ook materiële steun aan de zwaarbeproefde stad. Vanuit zijn tijdelijke hoofdkwartier in Middelburg rustte hij meerdere keren een vloot uit die de stad bevoorraadde met levensmiddelen en soldaten. Sint Nicolaas was in 1575 bijzonder aangenaam voor de hongerige Zierikzeese bevolking, omdat enkele schepen van de prins de haven wisten binnen te varen. Tot februari 1576 kon de stad betrekkelijk eenvoudig worden bereikt.

De scheepsversperringen

Om Zierikzee definitief van de buitenwereld af sluiten, besloot Mondragón twee enorme scheepsversperringen aan te leggen. De noordelijke palissade lag in het Dijkwater, dat toen nog in open verbinding met de Grevelingen stond. Ten zuiden van de haven van Zierikzee liet hij ook een rij houten palen slaan, die aan elkaar vastzaten met ijzeren kettingen, om de verbinding tussen de Oosterschelde en de Gouwe af te sluiten. In de loop van maart 1576 waren beide staketsels gereed.
Een van de wandtapijten over de strijd in Zeeland heeft als titel de 'Historie van 't belech van Zierickxzee'. Op het enorme doek is een heroïsche, maar mislukte poging afgebeeld om de scheepsversperring in het Dijkwater te vernietigen. Op 11 april voeren 24 galeien en platbodems, gevolgd door vijftig vrachtschepen, vanuit de Grevelingen het Dijkwater op. De verrassing was zo groot dat de prinsgezinden erin slaagden twee Spaanse galeien mee te nemen, maar de palissade bleef intact. De volgende ochtend wist de voorhoede van de noordelijke vloot wel een bres te slaan in de palissade. Het vuur van de vijandelijke batterijen op beide oevers was echter zo hevig dat de prinsgezinde vloot zich 's nachts opnieuw moest terugtrekken. Een derde aanval op vrijdag de dertiende bleef ook zonder resultaat.
Omdat een grote aanval van 50 Zeeuwse schepen vanuit de Oosterschelde eveneens mislukte, werd Mondragóns blokkade steeds hechter. Vanaf eind maart begonnen de voedselvoorraden in het belegerde Zierikzee meer en meer te slinken. De stad kon alleen nog bevrijd worden met een alles-of-niets poging.

Boisot verdrinkt

Jaarlijks wordt op 3 oktober het Leidens Ontzet gevierd. ('Haring en wittebrood, want Leiden is uit de nood'). Het was het belangrijkste wapenfeit uit de carrière van Louis de Boisot (1530-1576), de admiraal van de Zeeuwse geuzenvloot. Veel minder bekend is het verhaal van zijn ondergang. In de nacht van 27 op 28 mei 1576 zette onder zijn leiding de gehele Zeeuwse vloot, honderdvijftig schepen met aan boord twintig vendels militairen, koers naar Zierikzee om de stad te ontzetten. Boisot wilde zijn aanval coördineren met een uitval van het Zierikzeese garnizoen, dat onder leiding stond van zijn schoonvader jonkheer Arend van Dorp.
De Spanjaarden kregen lucht van de Zeeuwse aanvalsplannen omdat ze een duif neerschoten die deze bij zich droeg. Hierdoor wisten de Spanjaarden wél de juiste datum van de onderneming, terwijl Van Dorp niet op de hoogte was van de plannen van Boisot. Zodoende bleef een uitval van het Zierikzeese garnizoen achterwege.
Achter de zeedijk van het dorpje Borrendamme hadden de Spaanse troepen een loopgraaf gemaakt: zo konden zij ongezien de naderende geuzenvloot onder vuur nemen. Boisots schip liep eerst vast op een dijk en werd vervolgens lek geschoten. De admiraal schijnt zich nog lange tijd te hebben vastgeklampt aan een stuk wrakhout, maar uiteindelijk verloor hij de worsteling met het zeewater. Zijn lijk spoelde 12 kilometer verderop aan bij het dorp Stavenisse. Hij kreeg van de Zeeuwse Staten een eregraf in de Middelburgse Abdij. Na de dood van de admiraal trok de gedemoraliseerde Zeeuwse vloot zich terug.
Hiermee was de laatste hoop voor Zierikzee vervlogen. Mondragón bleek de langste adem te hebben. Willem van Oranje stuurde een brief naar zijn geboorteplaats Dillenburg, waarin hij klaagde over het gebrek aan steun uit binnen- en buitenland: 'Hadden wij de geringste onderstand, van welke zijde ook gekregen, dan zou de arme stad niet bezweken zijn. Maar al zijn wij door de gehele wereld verlaten, wij hopen dat

[8] Pot, *Zierikzee*, 21.

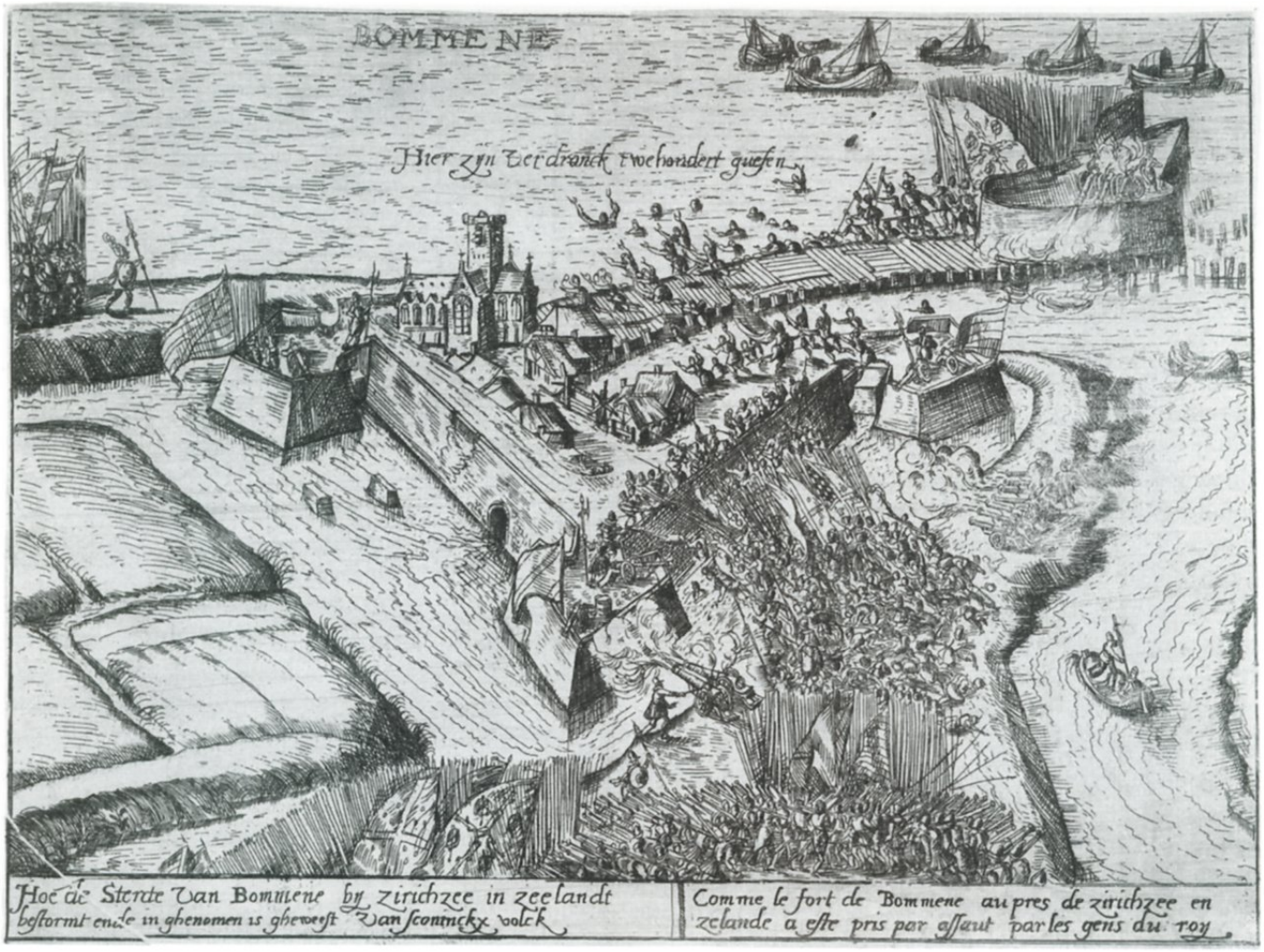

Bommenede ingenomen door de Spanjaarden, 1576. Ets naar Frans Hogenberg (1535-1590), 1577-1599.
Documentatie auteur.

God de Heer Zijn rechterhand over ons zal uitstrekken'.[9]

Mondragón gevangen gezet

In Zierikzee was het voedseltekort zo ernstig geworden dat de uitgehongerde bevolking katten, paarden en honden ging eten. Op 29 juni 1576 gaf gouverneur Van Dorp de stad over aan Mondragón. De voorwaarden waren opvallend mild. Het garnizoen mocht de stad verlaten met bezit van wapens en bezittingen; wel moesten de vaandels worden opgerold. De achtergebleven burgerij kreeg een boete van 100.000 gulden opgelegd. In ruil daarvoor verbood Mondragón zijn soldaten de stad te plunderen en moest het Spaanse gedeelte van zijn troepen buiten de poorten blijven. Deze afspraken zetten kwaad bloed bij zijn manschappen.
Samen met zijn Waalse huurlingen trok Mondragón begin juli 1576 Zierikzee binnen. Zijn zwaarbevochten succes bleek slechts van korte duur. Binnen enkele dagen kwamen zijn manschappen in open rebellie, omdat ze al maanden, zo niet jaren, op hun soldij wachtten. Mondragón werd in Zierikzee door zijn eigen Waalse troepen vastgezet. De Spaanse soldaten, die verbitterd rondom de stad lagen, waren nog langer van soldij verstoken en gingen ook muiten. Verschillende dorpjes op Schouwen en Duiveland werden door de losgeslagen Spanjaarden geplunderd en in brand gestoken. Vervolgens trokken ze al plunderend weg naar Brabant en Vlaanderen, op zoek naar een rijke buit. Tijdens de beruchte 'Spaanse Furie' kwamen in Antwerpen duizenden burgers om het leven.
Mondragón werd in september weer vrijgelaten en vertrok naar Antwerpen. Kortstondig keerde hij nog terug naar Zierikzee om daar het bestuur en de bezetting te regelen. Begin november 1576 verlieten de laatste koninklijke soldaten, naar wat later bleek

[9] Cit. in: J. Blokker, *Waar is de Tachtigjarige Oorlog gebleven?* (Amsterdam 2006) 61.

voorgoed, Zierikzee. Een kleine troepenmacht van de prins, onder leiding van graaf Philips van Hohenlohe, nam hierop bezit van de stad.

Mondragóns pyrrusoverwinning

De moeizame verovering van Zierikzee bleek een Spaanse pyrrusoverwinning: het beleg had zoveel inspanning gekost dat de uitwerking hetzelfde was als bij een nederlaag. Het zegt veel over Mondragóns militaire capaciteiten dat hij er überhaupt in slaagde het beleg succesvol af te ronden. Filips II had namelijk al in september 1575, dus nog vóór het beleg van Zierikzee, het bankroet van de Spaanse staat afgekondigd. Toen Zierikzee in juli 1576 de overgave tekende, was het bedrag aan soldij dat open stond bij de eigen troepen opgelopen tot naar schatting 17,5 miljoen gulden.[10]

Door het uitputtende beleg van Zierikzee was de bodem van de Spaanse schatkist bereikt. Hoewel de oorlog tussen de opstandige gewesten en de Spaanse troon nog decennia doorging, liepen Holland en Zeeland nooit meer rechtstreeks gevaar. Volgens de oude schoolboekjes begint de Victorie in Alkmaar, maar de uitkomst van de Opstand werd pas veilig gesteld bij Zierikzee.

Literatuur

- Blokker, J., *Waar is de Tachtigjarige Oorlog gebleven?* (Amsterdam 2006).
- Graaf, van der, C., 'De strijd te water in 1575 en 1576 op Schouwen-Duiveland', *Kroniek van het land van de zeemeermin (Schouwen-Duiveland)* 15 (1990) 63-71.
- Graaf, van der, C., 'De strijd te land in 1575 en 1576 op Schouwen-Duiveland', *Kroniek van het land van de zeemeermin (Schouwen-Duiveland)* 16 (1991) 65-75.
- Heyning, K., *De tapijten van Zeeland* (Middelburg 2007).
- Hooft, P.C. *Nederlandse historiën. Een keuze uit het grote verhaal van de Nederlandse opstand, samengesteld, hertaald en toegelicht door Frank van Gestel, Eddy Grootes en Jan de Jongste.* (Amsterdam 2007).
- Keikes, W.H., en Uil, H., Terugblik na vier eeuwen op het beleg van Zierikzee (Zierikzee 1976).
- Kluiver, J.H., 'Prins Willem van Oranje en het beleg van Zierikzee', *Kroniek van het land van de zeemeermin (Schouwen-Duiveland)* 9 (1984) 55-61.
- Motley, J.T., *The Rise of the Dutch Republic. A History* (Londen 1862).
- Parker, G., *De Nederlandse Opstand. Van beeldenstorm tot bestand* (Haarlem 1981).
- Pot, J., *Het beleg van Zierikzee* (Leiden 1925).
- Stichting Menno van Coehoorn, *Atlas van historische verdedigingswerken in Nederland. Zeeland* (Utrecht 2004).

[10] Heyning, *De tapijten*, 51.

Napoleons aangewezenen Garde d'honneur van het departement der Zuiderzee

Mr. Barbara J. de Groot - **advocaat te Haarlem**

De Franse overheersing, begonnen in een milde vorm als de Bataafse Republiek (1795-1806), ging over in een sterkere Franse bemoeienis met ons land. Dit was nadat Napoleon Bonaparte's (1769-1821) jongere broer Louis Napoleon (1778-1846) door de Bataven verzocht moest worden om koning van Holland te worden. Louis stemde in en zo ging ons land over in het Koninkrijk Holland (1806-1810). Het beheer verliep niet geheel naar wens van de inmiddels tot keizer verheven Napoleon. Reden om zijn broer te bewegen van zijn koningsschap af te zien en Holland in te lijven bij het Franse keizerrijk (1810-1813).
Het vele oorlogvoeren kostte Napoleon niet alleen veel soldaten, maar de door hem beheerste gebieden begonnen steeds onrustiger te worden. Napoleons verliezen door zijn Russische veldtocht in 1812 waren groot. Hij riep daarom extra troepen op in de bezette landen. Naast nieuwe lichtingen via de dienstplicht moest een elite cavaleriekorps uit de gegoede kringen, de garde d'honneur, voor aanvulling zorgen. 'Een zodanige garde, samengesteld uit zonen van goeden huize tussen 19-30 jaar, voegt aan de waardigheid van de keizerlijke troon toe', aldus de toelichting van de Senaat in april 1813. In tegenstelling tot het verleden was remplacering - vervanging tegen betaling waarmee de meeste van de (jonge) mannen van gegoede komaf tot die tijd uit het Napoleontische leger wisten te blijven - bij dit elitecorps niet mogelijk. In deze bijdrage zal nader ingegaan worden op de gardisten uit het departement der Zuiderzee.[1]

April 1813

Op 1 april 1813 werd aan de Senaat een besluit aangeboden ter oprichting van een garde d'honneur, dat reeds twee dagen later werd goegekeurd.[2] De garde d'honneur bestond uit vier regimenten cavalerie. Het eerste regiment diende in Versailles te verzamelen, het tweede in Metz, het derde in Tours en het vierde regiment in Lyon. De gardeleden uit het departement der Zuiderzee behoorden tot het tweede regiment. Een regiment bestond uit 2.505 mannen en 2.696 paarden. Napoleon had dus veel mannen nodig.
Dat Napoleon met een grote voortvarendheid te werk is gegaan, moge blijken uit de snelheid waarmee na de Senaatsbeslissing de uitvoeringsdecreten werden verzonden. Nog dezelfde dag dat de Senaat instemde met zijn voorstel volgden al de eerste decreten.[3] Voor ieder departement werd bepaald hoeveel aangewezenen (of gedesigneerden) er gerekruteerd moesten worden. Indien men zich niet vrijwillig meldde, moesten de prefecten ze aanwijzen. Uiteindelijk bestond de garde d'honneur van de noordelijke Nederlanden uit 435 mannen, 112 vrijwilligers en 323 aangewezenen. De verdeling was uiteindelijk als volgt:[4]

Departement	vrijwilligers	gedesigneerden
Friesland	1	36
Wester-Eems	6	37
Ooster-Eems	11	17
Monden van de IJssel	10	21
Boven-IJssel	22	22
Monden van de Maas	28	68
Zuiderzee[5]	34	122

[1] Het departement der Zuiderzee (Préfecture du Zuyderzée) kwam overeen met de huidige provincies Noord-Holland en Utrecht.

[2] Bulletin des Lois no 491, Idem no 9096.

[3] Op 5 april 1813 verschenen direct verschillende decreten over de invulling en vormgeving van de garde d'honneur, zoals waar de regimenten gelegerd werden en de kledingsvoorschriften. Op 9 april 1813 volgde het bericht hoeveel gardeleden het departement der Zuiderzee moest leveren.

[4] H.J. Colenbrander, *Inlijving en opstand* (Amsterdam 1913) 165-166, R. Pawly, *Napoleon's Guards of Honour* (Oxford 2002) 9-11.

In de uitvoeringsdecreten was voorts vastgelegd wie aangewezen kon worden als garde d'honneur. Alles wat aanzienlijk en/of zeer vermogend was kwam in aanmerking als gardelid. Het keizerlijk decreet specificeerde dit in artikel 14 als volgt:

- leden van het Legioen van Eer en hun zonen,
- leden van de keizerlijke orde van de Réunion en hun zonen,
- leden van de keizerlijke adel en hun zonen,
- leden van wat nu te vergelijken is met de Provinciale Staten en leden van de gemeenteraden van de steden met stadsrechten en hun zonen en neven,
- de 500 hoogstaangeslagenen in de departementen en daarboven de 100 hoogstaangeslagenen in de steden en hun zonen en neven,[6]
- personen werkzaam in de verschillende bestuurslichamen en hun zonen,
- vroegere Franse militairen en zij die als officieren in buitenlandse legers hebben gediend en hun zonen.[7]

De Minister van Binnenlandse Zaken stuurde op 9 april 1813 nog een uitleg over deze indeling. Allen die wegens hun functie of fysieke gesteldheid niet in staat waren deel te nemen aan de garde d'honneur dienden een financiële bijdrage te leveren aan een fonds. Een fonds waarmee de kosten gedekt moesten worden voor de uitgaven van de uitrusting van de minder bedeelden.
Artikel 14 van het decreet van 5 april gaf ook aanwijzingen over lichamelijke gesteldheid en leeftijd. De gardeleden dienden vrij te zijn van gebreken, welke hen ongeschikt zouden maken voor de dienst. Gebleken is dat dit een rekkelijk begrip is geweest. Menig aangewezene heeft geprobeerd deze voorwaarde aan te grijpen om afgekeurd te worden als gardelid. De leeftijdsgrens voor een gardelid lag tussen de 19 en 30 jaar, al zouden gewezen militairen tot hun 45ste worden toegelaten volgens artikel 18. Verder moest een gardelid ongehuwd zijn (artikel 15). Een ontsnapping om gardelid te moeten worden door snel te trouwen werd onmogelijk gemaakt. De dag van de aanwijzing als gardelid was bepalend, zodat een daarna gesloten huwelijk geen uitkomst kon bieden.
Volgens het keizerlijke decreet van 5 april 1813 moesten de leden van de garde d'honneur zelf de kosten voor de volledige uitrusting dragen. De prefect van het departement der Zuiderzee stelde de kosten vast op 1500 francs. Het departement Friesland stelde de kosten daarentegen vast op 800 francs. Het decreet gaf een nauwkeurige beschrijving van het kleurrijke uniform, de bewapening en equipage.[8] Habert (brodeur-passementier te Parijs),[9] die militaire producten en garnituren leverde voor het keizerlijk leger, bood zijn diensten om de gardeleden te kleden op 27 april 1813 reeds aan alle prefecten van Holland.[10] De Zaankanter Honig diende als gardist bij het Departement der Monden van de Maas. Ondanks dat hij al een uniform had, kreeg zijn vader, woonachtig aan de Zaan, opmerkelijk genoeg via de ontvanger-generaal van het departement der Zuiderzee op 18 september 1813 een rekening voor een uniform dat was aangemeten voor zijn zoon door Habert. De kosten bedroegen 616 francs.[11]
De prefect der Zuiderzee, graaf De Celles, had bij het rekruteren van de gardeleden het voordeel dat sinds de Franse tijd de burgeradministratie goed op orde was. Zonder enig probleem konden lijsten opgesteld worden met daarop alle gegevens. In kolommen werden naam, geboortedatum, beroep, jaarinkomsten en de te betalen belastingen genoteerd. Indien van toepassing werden ook de naam en geboortedatum van zijn familieleden genoteerd. Mocht het gaan om een jongere kandidaat, dan noteerde het gezag de gegevens van zijn ouders. Bij de vermelding van echtgenote of moeder diende haar meisjesnaam te worden genoemd, want dat zou wellicht tot andere geschikte mannelijke familieleden - neven - kunnen leiden. In de laatste kolom werd de geschiktheid van de betreffen-

[5] (zie pagina 14) De verhouding voor het departement Zuiderzee was volgens Lichtenauer anders: 29 vrijwilligers en 128 aangewezenen. W.F. Lichtenauer, *De Nederlanders in Napoleons Garde d'Honneur* (Rotterdam, 's-Gravenhage 1971).

[6] Uit de geheime circulaire van 9 april 1813 blijkt dat met hoogstaangeslagenen bedoeld werden de voornaamste eigenaren: 'De eigendom zal U dus tot grondslag moeten dienen'. Met andere woorden, er werd gekeken naar grondbezit.

[7] Opmerkelijk is dat uit de circulaires van 9 en 23 april 1813 geconcludeerd kan worden dat ook oud-militairen (tot en met hun kleinzoons) die tegen Frankrijk hadden gevochten nu aangewezen waren.

[8] Uit het dagboek van Jacob Willem Callenfels blijkt dat het eerste regiment te herkennen was aan een groene pluim met rode top, het tweede regiment een gele, het derde een witte en het vierde regiment een blauwe top. Th. Postma, L.Ph. Sloos, *Mijn uittocht als garde d'honneur 1813. Dagboek van de Zeeuw Jacob Willem Callenfels* (Delft 2000) 31.

[9] Het bedrijf 'À l'Écharpe de Général' was gelegen in de Rue du Bacq nr. 17 in Parijs.

[10] Noord-Hollands Archief toegangsnr 14, Inventaris nr 594.

[11] Jacob Cornelis Honig (1786-1825) had zich vrijwillig aangemeld in Den Haag nadat hij als jurist zeven hoofdverdachten had bijgestaan bij de berechting van een Oranje-oproer in Zaandam. G.J. Honig, 'De garde d'honneur uit het Departement der Zuiderzee', in: *Algemeen Nederlands Familieblad* (1887) 41.

'Het vertrek van de gardisten', plaat in: D.H. ten Kate van Loo, *De Gardes d'honneur in vier gezangen* (Den Haag 1815). Privé collectie.

de mannelijke leden van de familie voor het dienen in de garde d'honneur beschreven, alsmede eventuele eerdere inspanningen voor het keizerrijk. Ter illustratie blijkt uit de lijsten opgemaakt voor de Zuiderzee dat de hoogstaangeslagenen een aanzienlijk vermogen hadden. De hoogstaangeslagene van Amsterdam was Borski met een vermogen van 100.000 francs, in de kop van Holland was het Brantjes[12] met 40.000 francs en Kol in Utrecht met 60.000 francs. Alle drie zijn dan ook naar Metz vertrokken.[13]

Rekrutering

Op 16, 17 en 20 april tussen 9.00 en 14.00 uur dienden diegenen zich in het Burgerweeshuis van Amsterdam te melden die wisten dat zij zich tot de doelgroep van de garde d'honneur konden rekenen. De hoogstaangeslagenen kregen enkele dagen later ook nog een apart schrijven zodat ook zij wisten dat zij zich moesten melden en de autoriteiten van informatie moesten voorzien.[14]

Alles werd geprobeerd om onder het garde

[12] Opgemerkt wordt dat Brantjes in veel stukken foutief gespeld wordt als Brandjes. Hierna zal hij overal als Brantjes worden vermeld.

[13] Noord-Hollands Archief toegangsnr 14, Inventaris nr 594.

[14] *Advertentien, aankondigingen en verschillende berigten van Amsterdam* (Amsterdam 1813) 17, 19 en 22 april.

Brigadier van de 2e compagnie van het 2e Regiment Garde d'Honneur. Handgekleurde kopergravure van Martinet, circa 1813.
Legermuseum, Delft.

d'honneurschap uit te komen. Van het veinzen van ziektes tot het weigeren te betalen. Een voorbeeld is het zwakke gestel van Overgaauw Pennis uit Delft (departement Monden van de Maas). Zijn zwakke gestel zou geen vermoeidheid gedogen. Hij moest wel naar Metz, maar aldaar werd hij, gelet op zijn fysieke gesteldheid, ontzien bij het marcheren. Het frappante is dat hij in 1863 het gouden herdenkingsmaal heeft meegemaakt als een van de 48 toen nog in leven zijnde gardeleden van het 2e regiment.[15]
In het departement van de Zuiderzee vertrokken de gardisten niet zonder enige dwangmaatregelen. Menig familie ging bij prefect De Celles langs om clementie te vragen of te betogen dat het onwettig was hun zoon te laten gaan. Niet alleen tegen de gardisten zelf, maar ook tegen hun ouders werd met geweld gedreigd en zelfs toegepast. Zeven weigeraars - Warin, Kol, Van Golsteyn, Ram, Van Doelen, Van Halmael en Goll van Frankenstein -, moesten blijkens een opdracht vanuit Parijs gedateerd 15 juni 1813, met gendarmes naar Metz gebracht worden. Crommelin en zijn zoon werden naar het Verbeterhuis gebracht, wegens weigering van het garde d'honneurschap.[16] Om tegenstand te breken werd een drietal vaders - Kol, Van Golsteyn en Van Halmael - gevangen gezet. De oude en zwakke Van Golsteyn was zo timide en blijkbaar zo duidelijk in levensgevaar dat de politie hem direct - zij het onder toezicht - naar huis stuurde. Van Halmael senior bleef verzet tonen. Verzet tegen de wensen van de keizer betekende in zijn geval dat hij - net als de broer van Warin - naar Parijs werd gestuurd alwaar zij zich voor de Groot-Rechter moesten verantwoorden voor hun daden.[17] Uit een brief van de onderprefect van Alkmaar Verschuir gericht aan Deutz van Assendelft blijkt dat men gewaarschuwd was voor dit handelen. In de waarschuwingsbrief stond niet alleen dat de kans bestond dat de vaders zouden worden opgesloten in de gevangenis, maar ook dat de naar Metz gebrachte onwillige aangewezenen het risico liepen om ingedeeld te worden in een regiment van deserteurs en opstandelingen. Ze zouden dan als gewone soldaten moeten dienen.[18]
Een aantal families was het wel gelukt om onder de verplichting uit te komen. Zo voerde Hope aan dat hij uit het huidige Kroatië kwam, waardoor hij niet onder de Franse wetten viel. Labouchère zou domicilie hebben in Parijs en zijn zonen waren opgegroeid in Londen. Reden te meer om niet onder de Nederlandse hoogstaangeslagenen gerekend te kunnen worden. Coesvelt was van Deense komaf, waardoor ook zijn zonen niet onder de Franse wetten zouden vallen.[19]

Naar Frankrijk

In de uit het departement der Zuiderzee vertrekkende groepen zaten gardisten uit Amsterdam, Utrecht, Jutphaas, Haarlem, Hoogland, Broek, Alkmaar, Beverwijk, Heemskerk, Beemster, Den Bilt, Weesp, Linschoten, IJsselstein en Zaandam.[20] Zij vertrokken op vier verschillende dagen: 26 juni, 3, 15 en 31 juli 1813. Bij vertrek kregen de gardeleden strikte instructies mee: na het morgenappèl inspectie van de paarden om

[15] Lichtenauer, *De Nederlanders*, 32.
[16] Brief aan de burgemeester van Amsterdam d.d. 16 juni 1813, Noord -Hollands Archief toegang 14, Inventaris nr 594.
[17] Lichtenauer, *De Nederlanders*, 80.
[18] Naschrift bij Roever Azn, N. de, 'De gardes d'honneur uit het Departement der Zuiderzee', in: *Algemeen Nederlands Familieblad* (1887) 41.
[19] Noord -Hollands Archief toegang 14, Inventaris 591.
[20] Als bijlage bij dit artikel wordt aan het eind een overzicht gevoegd van alle gardisten van het Departement der Zuiderzee.

Zilveren penning aangeboden aan de overgebleven Nederlandse Gardes d'Honneur, 1864.
Privé collectie.

vervolgens onderweg stapvoets te rijden. Nauwkeurig werd bijgehouden welk paard wanneer bereden mocht worden om de dieren zo te sparen. 's Avonds moesten de gardeleden gezamenlijk en ordelijk de stad van verblijf binnen rijden, alwaar op de markt bekend werd gemaakt bij wie ze werden ingekwartierd. Tot ver in België was het onderkomen gastvrij en goed. De gardisten hingen tijdens de heenreis ter plekke wat rond, bezochten culturele monumenten of amuseerden zich op andere wijze.

Uit bewaard gebleven brieven blijkt dat Brantjes op 26 juni 1813 met zijn oppasser Roelofsen richting Metz vertrok. Op de heenreis verbleven zij in juli enige tijd in Den Bosch. Zij werden ingekwartierd bij de fabrikant Lautermans, lid van de municipale raad van Den Bosch. Tussen de beide families ontstond vervolgens een vriendschappelijke band. De echtgenote van Brantjes zond als dank voor de tijd dat hij had mogen verblijven Noordhollandse kazen. Na terugkeer in de Beemster feliciteerde Lautermans Brantjes met zijn behouden terugkeer uit Metz, al vond hij het jammer dat de terugtocht niet ook over Den Bosch is gegaan.[21]
De gardisten uit de Zuiderzee en Monden van de Maas werden in Metz gelegerd. Die van de andere departementen in Tours. Eenmaal aangekomen op bestemming volgde een periode van wachten. De gardeleden deden er weinig en klaagden in brieven naar huis vaak over verveling en geldzorgen. Menig verzoek werd naar Parijs gezonden om toestemming te krijgen weer naar huis te vertrekken. Tevergeefs. Op 18 september vond de opmars naar het leger plaats, maar in de vuurlinie zijn ze nooit geweest. De gardisten zijn niet verder dan Mainz gekomen. Na de Volkerenslag bij Leipzig (16-19 oktober 1813) zijn ze ontwapend en als staatsgevangenen naar het binnenland van Frankrijk gebracht. Ze werden zo slecht bewaakt dat velen naar huis kon ontsnappen. In een brief aan zijn echtgenote schrijft Brantjes op 25 november 1813 dat zijn medegardisten van het departement der Zuiderzee Kroeger, Ris en Blocquerij weer terug zijn gekomen in Metz. Hij schrijft verder dat het gerucht gaat dat zij allen uit Metz gaan vertrekken. Echter, uit de familiegeschiedenis is overgeleverd dat Brantjes pas tussen maart en mei 1814 weer terug was in de Beemster.
Op 20 december 1813 wordt in de 's Gravenhaagsche courant melding gemaakt dat de vorst de Hollandse gardisten onder zijn bescherming heeft genomen en er alles aan zou doen om hen zo snel mogelijk weer naar Holland te laten vertrekken. In de tussentijd wordt er gezorgd dat hen niets zou overkomen.[22]
Eerst op 12 april 1814 volgt een acte van het provisioneel gouvernement waarin zij beveelt 'dat de hollandsche gardes d'honneur, die in de steden Bourges, Metz en Grenobles opgesloten zijn, in vrijheid gesteld worden'.[23]

Herinneringen

Na afloop hebben verschillende oudgedienden hun ervaringen op schrift gesteld. Ten Kate van Loo was de eerste. In vier gezangen heeft hij de lotgevallen van de gardisten bezongen.[24]
Vijftig jaar na de inlijving van de garde d'honneur waren er nog 43 van de 300 gardisten van het 2e regiment in leven. Op donderdag 18 juni 1863 zaten de eertijds in Metz gelegerden aan bij het herdenkingsmaal georganiseerd door Hoffman. Op zijn landgoed Vreugd en Rust in Voorburg richtte hij een feestmaal aan waarbij de volgende oud-gardisten aanzaten:

W. Blaauw
D. Borski
K. Brantjes
Jhr J. van Iddekinge
J.K. van der Kemp
G.W. Koning

[21] Kopie van briefwisseling in bezit bij auteur.

[22] Gelijkluidende berichten stonden in de Rotterdamsche courant en in de Opregte Haarlemsche courant van 21 december 1813.

[23] *Nederlandsche Staatscourant*, 18 april 1814.

[24] D.H. ten Kate van Loo, *De Gardes d'honneur in vier gezangen* (Den Haag 1815).

J. Corver
D. Donker Curtius
A. van Driel
Jhr M.B.H.W. Gevers van Kethel en Spalland
F.A. Baron Van Hall
G. Harding
M.J.H Hoffman
J.A. Baron Van der Heim van Duyvendijke
O.C.J. Hoogendijk van Domselaar
J. Luden
D.L.W. van Mierop
A. Overgaauw Pennis
Y. Suermondt
D. Twiss
J. van der Vliet
A. Vlielander
P. van Vollenhoven
C. de Vries jr
J. van Zwijndrecht

Uitgenodigd, maar niet verschenen:
J.C. Anemaet
D. van Breemen
J. Bruijn
O.W.H. Graaf van Bylandt van Marienweerd
J.A. Charbon
H.R.W. Baron van Goltstein van Oldenaller
A.W.L.M. Heldewier Haakman Asschenberg
J.H. Minderop
L.A. Nepveu
J.Y.J. Riemersma
G.J. Bosch Reits
J. Scheltus
C.G. van der Heijden
W.G. Storij van Blokland
J. ter Meulen
J.D. Viruly J.Dz.
C.A. de Witt

Het feestmaal duurde van 12.00 tot 17.00 uur, waarna een deel van de gasten bij Hoffman bleef logeren.
Tot slot blijkt dat Hoffman niet de enige geweest is die stil wilde staan bij de herdenking van het 2e regiment. Hoogendijk van Domselaar uit Tiel stuurde op 8 december 1864 aan zijn medegardisten de volgende brief:

'De Ondergeteekende heeft de eer U .... [opengelaten ruimte ter invulling met pen] tot een gedachtenis der Vijftigjarige Feest-viering op den Huize Vreugd en Rust bij Voorburg der overgebleven leden van het 2e Regiment Gardes d'honneur in 1813 in Metz vereenigd geweest, de nevenstaande Medaille aan te bieden'.[25]

Bijlage
Lijst van de aangewezenen van het departement der Zuiderzee[26]
(1, 2, 3 en 4 verwijst naar de vertrekdata: 26 juni, 3, 15 en 31 juli 1813)

Naam	Woonplaats	Vertrekdatum
Alberdingk (Gerardus Antonius)	Amsterdam	4 (wachtm)
Alewijn (Cornelis)	Amsterdam	3
Allan (Jean Etienne)	Utrecht	4 (vrijwill)
Ameshoff (Jean Henri)	Amsterdam	2
Asschenberg (Jan Hendrik Haakman)	Amsterdam	2
Backer (Abraham)	Amsterdam	1
Baggen (Nicolaas Eduard van)	Amsterdam	2
Barchman Wuiters (Jan Willem Anton)	Utrecht	1
Barensfeld (Johannes)	Amsterdam	1
Basel (Luebrecht Marcus Sen van)	Utrecht	2
Bastert (Nicolaas)	Maarseveen	3
Baumhauer (Mattheus Jacobus Reinhard von)	Amsterdam	2 (wachtm vrijwill)
Beckeringh Jr (Jan Jacob)	Amsterdam	1
Bel Jr (Pieter)	Amsterdam	2
Berckhoff (Jan Nicolaas)	Amsterdam	1
Blaauw (Willem)	Amsterdam	3
Blocquery (Jan Christiaan van de)	Hoorn	2 (vrijwill)
Blois van Treslong (Cornelis Jan)	Beverwijk	1
Blijdestein (Isaak)	Utrecht	3
Boymans (Jan Andreas)	Utrecht	3
Borski (David)	Amsterdam	1

[25] Brief geciteerd door Lichtenauer, *De Nederlanders*, 299.

[26] Noord -Hollands Archief toegang 14, Inventaris nr 594, N. de Roever Azn, 'De gardes d'honneur uit het Departement der Zuiderzee', in: *Algemeen Nederlands Familieblad* (1886) 289-290.

Brandjes (Nicolaas)	Beemster	1
Breemen (David van)	Amsterdam	4 (brigadr vrijwill)
Breugel (Jan Elisa van)	Utrecht	4 (vrijwill)
Broeke (Willem van den)	Amsterdam	3
Bruyn Wz (Jan)	Amsterdam	4 (wachtm)
Certon (Hendrik George)	Amsterdam	2 (vrijwill)
Charbon (Jan Adam)	Amsterdam	2
Clant (Jacob Willem)	Vrieskoop	3
Clifford (Pieter Jan)	Amsterdam	3 (commandant)
Cobs (Johannes Albertus)	Amersfoort	4 (vrijwill)
Corton	Amsterdam	
Corver (Jan)	Zaandam	1
Cranenburg (Pieter van)	Amsterdam	4
Crommelin (Claude Daniel)	Amsterdam	1
Daey (Hendrik Adriaan)	Alkmaar	1 (wachtm vrijwill)
Dekker (Cornelis)	Amsterdam	4
Deutz van Assendelft (Hendrik Jan)	Heemskerk	1 (brigadier)
Ditmarsch (Pieter)	Broek in Waterland	1
Doelen van Loten (Arnoud Christiaan)	Utrecht	gendarmerie
Dommer (Gijsbert Jan)	Amsterdam	3
Drieling (Hednrik Adolf)	Linschoten	3
Dussen (Jan van der)	Amsterdam	1
Ebeling (Antonie)	Utrecht	4
Eelde (Cornelis Maurits van)	Utrecht	2
Engelberts (Gerrit)	Amsterdam	1
Eys (Jan Constantijn Nicolaas van)	Amsterdam	1
Eysma (Pieter Josef)	Amsterdam	4
Faats d'Amerongen	Utrecht	
Firion	Amsterdam	
Foelaar	Amsterdam	
Foreest (Dirk van)	Alkmaar	1
Geer (Herman Dirk de)	Jutphaas	2
Geer (Jan Floris de)	Jutphaas	2
Geer tot Rijnhuizen (Jan Jacob de)	Utrecht	3
Geesel (Jan Jacob van)	Utrecht	3
Gilhuis (Gerrit Jacob)	Amsterdam	3
Glavimans (Jan Christiaan)	Amsterdam	3 (vrijwill)
Goll van Frankensteyn (Pieter Hendrik)	Amsterdam	Gendarmerie
Golsteyn (Hendrik Rudolf Willem van)	Utrecht	Gendarmerie
Graafland (Hendrik Hooft)	IJsselstein	3
Grotenray (Pieter Johan van)	Amsterdam	4 (vrijwill)
Grothe (Alexander)	Utrecht	2 (brigadier)
Gülcher (Karel Frederik)	Amsterdam	1
Hall (Florius Adriaan van)	Amsterdam	1
Halmael Jr (Arend van)	Amsterdam	3
Happé (Jan George)	Amsterdam	4 (vrijwill)
Harreveld (Laurens Thimotheus van)	Amsterdam	2
Hartsen (Jan)	Amsterdam	4 (brigadier)
Hazebroek (Johan Wilhelmus)	Amsterdam	3
Hemert (Justus Jan von)	Amsterdam	3
Hethordt	Hoogland	
Heulen der	Amsterdam	
Heyden van der	Leiden	
Heynts	Amsterdam	
Hodshon (Joan)	Amsterdam	1 (commandant)
Houte (Laurens Jan van den)	Amsterdam	3 (brigadier vrijwill)
Hovius (Ludovicus Ernestus)	Amsterdam	4
Huilman B		

Huilman J		
Iddekinge (Jan van)	Amsterdam	2
IJsendoorn	Amsterdam	
Jager (Coenraad)	Amsterdam	1 (vrijwill)
Jager (Pieter Willemsz)	Haarlem	3
Kate (Dirk Hendrik ten)	Amsterdam	3
Klinkhamer (Maurits Cornelis)	Ilpendam	4 (vrijwill)
Kol (Jan)	Utrecht	Gendarmerie
Kolff (Cornelis Leonard Bouty)	Amsterdam	3
Koopman (Willem)	Utrecht	1
Kops (Cornelis Jan de Bruyn)	Haarlem	2 (vrijwill)
Kops (Izaak)	Utrecht	3
Kroeger (Klaas)	Zaandam	1
Kuyper (Johan Adrianus)	Amsterdam	4
Lank (Evert Scheer van)	Amsterdam	3 (brigadier)
Leao de Laguna	Amsterdam	
Lechleitner	Amsterdam	
Lentfrinck	Haarlem	
Lubberts	Amsterdam	
Luden	Amsterdam	
Luttcken	Amersfoort	
Marous	Alkmaar	
Mendes da Costa	Amsterdam	
Moyana	Amsterdam	
Muilman	Amsterdam	
Poelman	Utrecht	
Poll (van de) Valckeniers	Amsterdam	
Poll van de	Amsterdam	
Polman	Amsterdam	
Prince (de Bruin)	Velsen	
Pulen	Weesp	
Ram	Utrecht	
Rappard de	Utrecht	
Ratz	Utrecht	
Rendorp	Haarlem	
Rinckhuysen	Amsterdam	
Ris	Enkhuizen	
Roëll	Amsterdam	
Römer	Utrecht	
Ronffaer	Amsterdam	
Rookmaker	Haarlem	
Salter	Haarlem	
Sande ten	Amsterdam	
Sawyer	Bildt	
Scharff	Amsterdam	
Schmkahl	Amsterdam	
Schnick	Amsterdam	
Sepreu	Utrecht	
Smit		
Story		
Strick van Linschoten	IJsselstein	
Strick van Linschoten J.C.	Utrecht	
Veldhuysen	Amsterdam	
Vereul	Amsterdam	
Verhamme	Amsterdam	
Verheul	Amsterdam	
Vinabie	Amsterdam	
Vinkeler	Amsterdam	
Vliet van der		
Voomberg	Amsterdam	
Voorst van	Utrecht	
Voorthuysen	Amsterdam	
Vos	Amsterdam	
Vosse	Amsterdam	
Vries de	Zaandam	
Wakker	Amsterdam	
Warin	Amsterdam	
Wijkloot van Weerdestein (Frans Johannes)	Haarlem	2
Wijnands (Arnold)	Amsterdam	3
Witt de	Breukelen	
Ysendoorn (Josua van)	Amsterdam	

Het Korps Landzaten, 4 augustus 1794 - 19 januari 1795

L.W. de Vries

Graaf Willem Bentinck van Rhoon, circa 1807. Houtskool- en pasteltekening door Franz Michelis
Onbekend.

Binnen de Collectie Vinkhuijzen in de New York Public Library zijn twee afbeeldingen van het Korps Landzaten aanwezig. Bij beide afbeeldingen is als opmerking vermeld dat dit onderdeel opgericht werd op 4 augustus 1794 binnen de Verenigde Provinciën der Nederlanden. Het betreft hier een vrijwel onbekend onderdeel van het Staatse leger. Verder onderzoek naar dit korps bracht de volgende gegevens naar boven:

De 'Commissie tot oprichting van het Corps Landzaten'

Als gevolg van het voor de Nederlanden ongunstige verloop van de oorlog tegen Frankrijk werd in september 1793 door de Stadhouder Willem V de 'Commissie tot oprichting van het Corps Landzaten' samengesteld. Deze commissie bestond uit de Graaf Willem Bentinck van Rhoon, Mr. Gijsbert Karel van Hogendorp en Jonkheer Mr. Gijsbert Fontein Verschuir. Deze notabelen ontvingen de opdracht om de mogelijke oprichting van een Korps Landzaten te onderzoeken. De insteek was dat dit korps zou bestaan uit militairen met een contract voor de duur van de oorlog en dat het alleen inzetbaar zou zijn binnen het Gewest Holland. Deze militairen werden dan ook zogenaamde oorlogsvrijwilligers.
Na de nodige gesprekken met burgemeesters, stadsbesturen, commandanten van de schutterij en notabelen werd op 22 juli 1794 door Gijsbert Karel van Hogendorp het voorstel voor de oprichting van het Korps Landzaten ingediend. Het voorstel hield in dat het korps zou bestaan uit artillerie, pioniers, scherpschutters en roeiers. De eenheid zou de taak krijgen om versperringen op te werpen, stellingen te bouwen, communicatie over water te verzorgen, zoveel mogelijk de vijand aan te vallen, dijken te verdedigen en de artillerie te bedienen.
De leden van de commissie voorzagen geen problemen voor de oprichting van het korps. De munitie en bewapening waren al aanwezig. De kosten voor de kleding van de vrijwilligers werden hoofdzakelijk gedragen door bijdragen van vermogende inwoners, die gewillig de kosten van tot soms zelfs zes vrijwilligers op zich namen. Dit betekende dan ook dat er minimale kosten met de samenstelling van het korps gemoeid zouden zijn. Onder de boerenknechten konden gemakkelijk de pioniers en roeiers geworven worden. De eendenjagers binnen het gewest waren bovendien uitstekend geschikt als scherpschutters. Het werven van de kanonniers was echter een ander verhaal. Hiermee moest zo snel mogelijk begonnen worden aangezien deze groep een uitgebreide opleiding vereiste. De vrijwilligers zouden een handgeld van 20

Jonkheer Mr. Gijsbert Fontein Verschuir, circa 1838.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

Mr. Gijsbert Karel van Hogendorp. Gravure door W. van Senus.
Atlas van Stolk, Rotterdam.

gulden en een wekelijks tractement van 3½ gulden ontvangen.

De oprichting van het Korps Landzaten

Op 4 augustus 1794 werd het Korps Landzaten, onder bevel van kolonel Schwartz, opgericht. Diezelfde maand werden de majoor Elsevier en de kapitein Briskey belast met het werven van vrijwilligers. Dit verliep echter moeilijker dan verwacht. Buiten het feit dat het aantal vrijwilligers tegenviel was het ook moeilijk om geschikt personeel - zeker voor de artillerie - te vinden. Onder de vrijwilligers zaten veel onbetrouwbare elementen. De inzetbaarheid en geoefendheid van de artilleristen baarde bovendien zorgen. In september 1794 werd de kapitein Jan Blanken Jr. aangesteld met de taak om de artillerie te organiseren en op te leiden. Dit had effect. In december had het korps een sterkte van 2.500 man bereikt. Daarnaast hadden zich ook nog 4.500 man aangemeld.
De vrijwilligers binnen het Korps Landzaten werden gekleed in een modern uniform. De kleurencombinatie was in grote lijnen gelijk aan de artillerie binnen het Staatse leger: donkerblauw met rode uitmonstering. Het grootste verschil was dat de rok kortere panden en een rabat had. De binnen die periode door de meeste militairen gedragen steek werd vervangen door een zwarte hoge hoed, waarvan de voorzijde opgeklapt was. Daarnaast was een witte verenpluim en bruine bondrand toegevoegd aan de hoed.

Inzet en opheffing van het korps

Het is bekend dat leden van het korps ingedeeld werden binnen het garnizoen van Geertruidenberg, Den Briel, Hemden, Gorinckem, Leerdam, Werkendam en Asperen. Bij de sluizen van Vreeswijk bouwden zij stellingen. Ondanks het feit dat het oorspronkelijk de bedoeling was dat het Korps Landzaten niet buiten het Gewest Holland ingezet zou worden was toch een groot aantal artilleristen gestationeerd op Walcheren en Zuid-Beveland.
Met de oprichting van het Bataafse Republiek op 19 januari 1795 en de daaropvolgende reorganisatie van het Staatse leger, werd het Korps Landzaten opgeheven.

Kapitein Jan Blanken Jr., circa 1825, Doek, Jean Augustin Daiwaille.
Rijksmuseum, Amsterdam.

Een van de twee afbeeldingen van het Korps Landzaten. Anonieme tekening in kleuren.
The New York Public Library.

Bronnen

Literatuur

- Colenbrander, H.T, *Gedenkstukken van de Algemene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840, eerste deel. (Den Haag 1905).*
- Sabron, F.H.A, *De Oorlog van 1794-1795 op het Grondgebied van de Republiek der Verenigde Nederlanden, 2e gedeelte. (Breda 1893).*

Internet

- http://forum.hkbommelerwaard.nl
- http://nl.wikipedia.org
- http://rjb.x-cago.com
- http://streekarchief-vpr.nl
- http://www.archiefalkmaar.nl
- http://www.dbnl.org
- http://www.engelfriet.net
- http://www.herweijer.org
- http://www.inghist.nl
- http://www.nypl.org

'Om met het zwaard in den vuist de regten van Oud-Nederland te doen gelden'.[1] De Tiendaagse Veldtocht en de modernisering van het Europese krijgsbedrijf

Drs. Jelmer Rotteveel - **Historicus**

De campagne tegen België in de zomer van 1831 kan nauwelijks worden beschouwd als een in militair opzicht invloedrijke gebeurtenis. Tot organisatorische of technologische innovaties van formaat heeft deze Tiendaagse Veldtocht niet geleid. In dat opzicht is het wellicht niet opmerkelijk dat hieraan in de meeste literatuur over de militaire ontwikkelingen in de negentiende eeuw nauwelijks aandacht wordt besteed. In overzichtswerken van vooraanstaande militair historici, zoals bijvoorbeeld *War and Society in Revolutionary Europe 1770-1870 (Oxford 1998)* van Geoffrey Best en *European Warfare, 1815-2000* (Bristol 2002) van Jeremy Black (red.) ontbreekt van de periode 1830-1832 enige vermelding. Dit hangt overigens niet alleen samen met de beperkte invloed van de Tiendaagse Veldtocht. Hierbij speelt ook de vaak gehanteerde periodisering een belangrijke rol. Deze is gewoonlijk als volgt: als gevolg van de verschillende oorlogen met het revolutionaire en later Napoleontische Frankrijk werd het krijgsbedrijf tot 1815 aanzienlijk gemoderniseerd. Het zou echter tot 1860-66 duren totdat een soortgelijke 'revolutie' in het krijgsbedrijf teweeg werd gebracht door technologische innovaties tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog (1860-65) en de Pruisisch-Oostenrijkse oorlog van 1866. Hieruit wordt echter vaak geconcludeerd dat de ontwikkelingen in het krijgsbedrijf rechtlijnig waren en slechts vooruitgang, of modernisering tot gevolg hadden. Dit proces kende echter een groot aantal "[d]ead ends and false starts" zoals ook Dennis Showalter, in het eerder genoemde werk onder redactie van Jeremy Black, moest bekennen. Het was een ontwikkeling die zich schoksgewijs, onregelmatig en zeker niet in alle Europese landen gelijktijdig voltrok. Vanuit dat perspectief is de Tiendaagse Veldtocht zeer interessant. Niet als een voorbeeld van een conflict waaruit technologische of organisatorische innovaties voortvloeiden, maar als een opmerkelijke symbiose van 'oud' en 'nieuw'. Een voorbeeld waaruit kan worden opgemaakt dat technologische vooruitgang niet direct hoefde te leiden tot een organisatorische innovatie; en vice versa. In deze context is de Tiendaagse Veldtocht niet eerder bestudeerd.

Voorgeschiedenis

Alvorens de veldtocht zelf nader te analyseren, is het zaak de voorgeschiedenis kort te schetsen. De beëindiging van de oorlogen tegen Napoleon leidden tot een nieuw begin in de geschiedenis van de Lage Landen. Na enkele eeuwen gescheiden te zijn geweest, werden de noordelijke en zuidelijke Nederlanden weer samengevoegd tot een geheel, het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden onder koning Willem I. Het leger dat voor deze nieuwe staat werd samengesteld, bestond hoofdzakelijk uit veteranen die zowel aan geallieerde als Franse zijde dienst hadden gedaan. Het is vanzelfsprekend dat zij op deze manier de

[1] J. Bosscha, *Neêrlands heldendaden te land, van de vroegste tijden af tot in onze dagen* (Leeuwarden 1834) 686.

Schutters in actie in de omgeving van Houthaelen, 6 augustus 1831. Doek, J. Hoynck van Papendrecht (1858-1933), 1907. Legermuseum, Delft.

nodige kennis en ervaring hadden opgedaan over de stand van zaken in het Europese krijgsbedrijf.

Napoleons Grande Armée

De Europese oorlogvoering had aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw de nodige modernisering doorgemaakt. Deze modernisering was, zo stelde militair historicus Robert Epstein reeds in 1992 vast[2], met name het gevolg van organisatorische ontwikkelingen die vooral het Franse leger doormaakte. Aan het einde van de achttiende eeuw had het systeem van divisies al zijn intrede gedaan in veel Europese landen, maar het was Napoleon die, met de invoering van het systeem van legerkorpsen de weg opende naar nieuwe operationele perspectieven. Gevolg hiervan was, zo stelt Epstein, dat de conflicten die werden uitgevochten tussen 1809-1815, in veel opzichten moderner te noemen waren dan die van 1805-1807.

In 1805 had Napoleon een nieuw type leger in het veld gebracht, dat de ontwikkelingen van de komende jaren aanzienlijk zou beïnvloeden. Zijn *Grande Armée* had een voor deze periode onvoorstelbare omvang bereikt. Met een sterkte van 200.000 manschappen en meer dan 400 stuks geschut was het bovendien een leger met een nationaal karakter, met gebruikmaking van de dienstplicht en de totale inzet van de middelen waarover de Franse staat beschikte. De *Armée* stond onder persoonlijk bevel van de Keizer, die daarin werd bijgestaan door twee andere innovaties; een generale staf en het eerder genoemde systeem van legerkorpsen. De korpsstructuur was voor de Franse militaire successen in deze periode van cruciaal belang. Elk korps vormde op zichzelf in zekere zin een miniatuurleger, dat de drie wapenen, artillerie, infanterie en

[2] Robert M. Epstein, 'Patterns of change and continuity in Nineteenth-Century Warfare', in: *The Journal of Military History*, Vol. 56, No. 3 (Juli 1992), 375-388.

Een van de vele taken van de middelzware cavalerie: de succesvolle charge van dragonders en de verovering van een stuk Belgisch geschut bij het dorp Kermpt, 7 augustus 1831. Tekening J. Hoynck van Papendrecht, overgenomen uit: *Ter herinnering aan het honderdjarig bestaan van het 3de Regiment Huzaren. 1814 - 13 februari - 1914* (z.p. z.j.).

cavalerie, op effectieve wijze verenigde. Bovendien beschikten zij over een eigen staf, evenals de divisies waaruit zij bestonden.

De omvang van de legerkorpsen en de geïntegreerde commandostructuur zorgde voor een ongekende flexibiliteit en een groot incasseringsvermogen. Hierdoor werd een nieuw operationeel perspectief geopend. Voor het eerst werden zeer complexe militaire operaties mogelijk, zoals de omsingeling en vernietiging van de Oostenrijkse troepen bij Ulm in 1805, maar ook de manoeuvres tijdens de slagen bij Austerlitz (1805), Jena (1806) en Friedland (1807). De geallieerden, die nog enige tijd de achttiende-eeuwse organisatiestructuren hanteerden, hadden tegen de gemoderniseerde negentiende-eeuwse legers van Napoleon geen kans. Toen zij echter zelf soortgelijke innovaties introduceerden, wisten zij uiteindelijk het tij te keren. Dit resulteerde in de slag bij Wagram in 1809, waar voor het eerst twee negentiende-eeuwse legers, het Franse en het Oostenrijkse, elkaar bevochten. De korpsstructuur en de hoeveelheid materieel waarover beide zijden beschikten, maakten al snel duidelijk dat het vrijwel onmogelijk werd de vijand in één beslissende slag te verslaan. In plaats daarvan kon een overwinning enkel worden behaald door het uitvoeren van een serie operaties, waardoor de vijand systematisch op de knieën zou worden gedwongen. Veldslagen duurden nu, door de omvang van beide partijen, vaak enkele dagen. Bovendien zorgde deze zelfde omvang voor een verbreding van het front, de korpsen maakten het mogelijk een serie samenhangende operaties uit te voeren over veel grotere afstanden. Een oorlog kon nu slechts worden gewonnen door het behalen van een serie overwinningen, maar ook door het mobiliseren van meer middelen dan de tegenstander. Ook Waterloo, vaak beschouwd als de beslissende veldslag tegen Napoleon, stond niet op zichzelf; deze slag vormde de climax van een langere campagne, waarbij de weg naar de overwinning werd voorbereid tijdens de confrontaties bij Ligny en Quatre-Bras.

Divisie, brigade en regiment

Hoewel de innovaties op hoog niveau zeer ingrijpend waren, bleven zij op het lagere niveau van de brigade,

De inname van Ravels, 3 augustus 1831. Anoniem illustratie in: J. Olivier, *Merkwaardigheden uit den 10daagschen veldtogt* (Amsterdam 1834).
Legermuseum, Delft.

het regiment en daaronder, betrekkelijk beperkt. De organisatie van de infanterie en cavalerie was vergelijkbaar. Een divisie kende twee of (in bijzondere gevallen) drie brigades. Deze brigades bestonden elk uit twee of drie regimenten en werden in veel gevallen gesteund door de toevoeging van een batterij bereden artillerie. De regimenten vormden de meest gebruikte tactische eenheid, zowel bij de cavalerie als bij de infanterie, hoewel hiervoor bij de cavalerie ook het eskadron als zodanig beschouwd zou kunnen worden. Regimenten cavalerie bestonden uit verscheidene eskadrons - vergelijkbaar met de compagnie bij de infanterie - die voor een zeer gevarieerd aantal taken konden worden ingezet. Anders dan de infanterie kende de cavalerie een veel duidelijker onderscheid tussen verschillende typen, al vertoonden deze vaak ook enige overlap.

Allereerst was daar de zware cavalerie, waarvan de Franse kurassiers, "[b]ig men on big horses"[3], het bekendste voorbeeld vormen. Het ultieme doel van dit type was het uitvoeren van een charge, waardoor de meer mondaine taken op het bord van de middelzware en lichte cavalerie kwamen te liggen. De kurassiers waren, net als beide andere typen cavalerie, vooral aangewezen op de sabel. Ter bescherming droegen zij een kuras en een helm, waarmee zij vooral in het nabije gevecht een duidelijk voordeel hadden ten opzichte van andere cavaleristen. Deze kurassen boden echter geen bescherming tegen musketvuur, waardoor de waarde van dit beschermingsmiddel lange

[3] Rory Muir, *Tactics and the experience of battle in the Age of Napoleon* (Londen 2002) 106.

Hasselt, 8 augustus 1831. Na de slag bij Hasselt en de daaropvolgende terugtocht is het Maasleger voor enkele dagen volledig uitgeschakeld. Na deze overwinning kon de opmars tegen het Scheldeleger worden ingezet. Prent Willem Hendrik Hoogkamer (1790-1864) naar Johannes Rienksz Jelgerhuis (1770-1836). Uitgave Gebroeders Van Arum.
Legermuseum, Delft.

tijd het onderwerp werd van hevige discussie. Onder de zware cavalerie worden soms ook de zogenaamde karabiniers geschaard; een type dat was voortgekomen uit de gebleken bruikbaarheid van vuurwapens voor de ruiterij. De middelzware cavalerie, dragonders en lansiers, droegen geen bepantsering en waren vele malen veelzijdiger dan het zware type.
Middelzware cavalerie was zowel geschikt voor charges, als de veelheid van andere taken die tijdens campagnes uitgevoerd moesten worden. In hun veelzijdigheid werden zij echter nog overtroffen door de lichte cavalerie. De vele benamingen die voor dit type gangbaar zijn, *chevaux-légers, chasseurs à cheval*, huzaren en lichte dragonders duiden feitelijk alle hetzelfde aan. In het leger van Napoleon was van dit type vaak aan elk korps een brigade verbonden, terwijl de andere typen, dragonders en kurassiers, vaak werden geconcentreerd in eigen divisies.
De lichte cavalerie was opvallend flexibel. Zij werd ingezet voor schermutselingen met de vijand - ook buiten het slagveld - en was vaak belast met het directe ondersteunen van de infanterie en het bemannen van voorposten. Bovendien was zij in staat gaten in de linie te dichten of bij de vijand uit te buiten, charges uit te voeren of de aftocht te dekken. Hun charge had niet de kracht van de zware en middelzware cavalerie, maar vaak, als de omstandigheden gunstig waren, bijzonder effectief. De bewapening waarmee de cavaleristen, maar ook de infanterie ten strijde trok bleef in deze periode redelijk consistent. De Franse infanterie was bewapend met een musket waarvan het basisontwerp dateerde uit 1770 en de artillerie zou pas in 1850 overgaan op geschut met een getrokken loop. De cavalerie was, zoals eerder genoemd, bewapend

met een sabel, die vaak werd aangevuld met een pistool, karabijn of - in sommige gevallen - met de lans. Dit laatste wapen was het meest controversieel. Het was eeuwenlang in onbruik geweest bij de Europese legers, maar tussen 1808 en 1810 - nadat Napoleon onder de indruk was geraakt van Poolse lansiers - in gebruik genomen door het Franse leger.

De erfenis van de Grande Armée

In hoeverre werkten de voorgaande ontwikkelingen nu door in 1831? De beëindiging van de Franse oorlogen had voor de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden grote gevolgen. Om verdere Franse agressie beter te kunnen weerstaan werd door de overwinnaars van 1815, Groot-Brittannië en Pruisen, besloten dat deze gebiedsdelen voortaan onder één vorst, koning Willem I, als bufferstaat moesten dienen. Gevolg hiervan was dat veel Zuid- of Noord-Nederlandse militairen die zowel aan de geallieerde als aan Franse zijde dienst hadden gedaan, voor korte tijd werden samengevoegd in het leger van het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden. De ervaring die zij in de periode van 1790-1815 hadden opgedaan zou, zoals hieronder verder zal worden beschreven, in grote mate de samenstelling en inzet van het Nederlandse leger in 1831 bepalen.
Het is niet nodig om hier lang bij de gebeurtenissen die leidden tot de Belgische Afscheiding in september 1830 stil te staan. Wat wel belangrijk is om te onthouden, is dat als gevolg van de opstand het kort daarvoor gevormde leger van het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden, weer uiteen viel. De militairen die uit het zuiden afkomstig waren, zouden in 1830 *en masse* deserteren. Als gevolg hiervan was men, logischerwijs, aan beide zijden volledig bekend met de innovaties in het krijgsbedrijf van vóór 1815.

De wederopbouw van de krijgsmacht

Na het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk en de ernstige verzwakking van het leger, was het in het najaar van 1830 zaak het nu Noord-Nederlandse leger opnieuw op te bouwen. Zeven van de twintig afdelingen infanterie waren verdwenen, en ook de cavalerie verloor het nodige aantal manschappen. Enkele afdelingen gingen zelfs geheel naar Belgische zijde over. De hoofdverantwoordelijke voor de reorganisatie van de Nederlandse krijgsmacht was generaal Josephus Jacobus baron van Geen (1773-1846). Van Geen was een zeer ervaren militair, die onder andere bij de Engels-Russische landingen in Noord-Holland in 1799 in het Bataafse leger had gediend en later, wederom tegen de Engelsen, tijdens de oorlog op het Iberisch Schiereiland bij Salamanca onder Marshal Marmont had gevochten. Onder zijn leiding werd in negen maanden een redelijk goed georganiseerde krijgsmacht op de been gebracht. Dit leger bestond uit twee afzonderlijke delen. Een zogenaamd Vestingleger, dat belast was met de verdediging van het Noord-Nederlandse grondgebied, en een Mobiel leger, dat bestemd was voor een campagne die als doel had de Belgen voor hun opstandige gedrag te bestraffen.

Het Mobiele leger en de Franse erfenis

Het Mobiele leger bestond uit een vijftal divisies. Drie infanteriedivisies, een reservedivisie en een divisie cavalerie. Deze divisies bestonden elk uit twee brigades. De artillerie werd geconcentreerd in een aparte afdeling. Het bevel werd gevoerd door de tot Veldmaarschalk verheven Prins van Oranje (1792-1849), de latere koning Willem II. De prins had aanzienlijke ervaring opgedaan tijdens de Napoleontische conflicten. Hij had onder Wellington onder andere gediend bij Salamanca (1812), bij Quatre-Bras (16 juni 1815) als korpscommandant de opmars van Napoleon gehinderd en had zich bij Waterloo dermate in het krijgsgewoel gemengd dat hij gewond raakte.[4] Prins Willem werd bijgestaan door zijn broer, prins Frederik (1797-1881)[5], die eveneens de nodige krijgservaring had opgedaan, en door een zeer competente stafchef, luitenant-generaal Jean Victor de Constant Rebecque (1773-1850).[6] Ook op lager niveau deden de veteranen van de periode 1790-1815 zich gelden. Niet alleen alle divisiegeneraals, maar ook brigade- en regiments-

[4] Het optreden van de prins bij Quatre-Bras en Waterloo is echter niet onomstreden. Ook met zijn handelen tijdens de eerste dagen van de Belgische Opstand haalde hij zich de nodige woede, zowel onder de Nederlandse bevolking, het leger en niet in de laatste plaats van zijn vader, op de hals. Het vergde dan ook de nodige voorzichtigheid om hem in 1831 als bevelhebber van het Mobiele leger te introduceren. Zie: Johan P. Nater, *De Tiendaagse Veldtocht. De Belgische Opstand 1830/31* (Bussum 1980) en J.G. Kikkert, *De misstappen van een koning. Willem II 1792-1849* (Soesterberg 2002).

[5] Prins Frederik trad in september 1830 op als de opperbevelhebber van het Nederlandse leger en leidde de onsuccesvolle poging in Brussel de orde te herstellen. Hij was, in samenwerking met Van Geen, nauw betrokken bij de wederopbouw van de Nederlandse krijgsmacht. Nater, *Tiendaagse Veldtocht*.

[6] De Constant Rebecque, Zwitser van geboorte, had onder andere gediend als beroepsmilitair, eerst in Franse, toen in Pruisische dienst. In 1815 werd hij kwartiermeester-generaal van het Brits-Nederlandse leger bij Quatre-Bras - waar hij tegen de zin van Wellington het kruispunt bezet bleef houden. Nater, *Tiendaagse Veldtocht*, 10.

Nederlandse kurassier, 1831. Anonieme contemporaine aquarel.
Legermuseum, Delft.

Josephus Jacobus van Geen (1773-1846), hoofdverantwoordelijke voor de reorganisatie en wederopbouw van de Nederlandse krijgsmacht. Anonieme litho, 1831.
Legermuseum, Delft.

officieren hadden zowel aan Franse als geallieerde zijde, onder andere bij Waterloo, een belangrijke rol gespeeld. De totale sterkte van het Mobiele leger bestond op 2 augustus 1831 - met uitzondering van de verschillende staven - uit 37.340 manschappen, 6.467 paarden en 78 stukken geschut. De rangen waren gevuld door het oproepen van reserve- en nieuwe lichtingen, maar ook door een oproep tot mobilisatie. Hoewel de toestroom van vrijwilligers voor het reguliere leger teleurstellend laag bleef, bleken de schuttersafdelingen bijzonder populair, met als gevolg dat zij naast het reguliere leger een belangrijk component vormden.

De technologie

Het is niet moeilijk om in het bovenstaande de erfenis van de modernisering van 1805-1815 te herkennen. Dit kan eveneens gezegd worden over de technologische middelen waarover het Nederlandse leger beschikte. De organisatie was wel degelijk naar de nieuwe negentiende-eeuwse standaard, maar de bewapening zeker niet. Op het gebied van de gehanteerde vuurwapens is dit duidelijk te bemerken. De Nederlandse infanterie droeg hoofdzakelijk vuursteenwapens die nauwelijks afweken van het Franse model van 1770.[7] Er heerste een groot gebrek aan slag- of percussievuurwapens, maar ook aan jagerbussen of 'buksen'. Van dit laatste wapen, dat lichter was en daarom beter geschikt voor de jagerafdelingen, waren grote aantallen tijdens de woelige septemberdagen in zuidelijke depots achtergebleven.
Voor de cavalerie gold hetzelfde. De sabel week nauwelijks af van het type dat in het Franse leger voor 1815 werd gehanteerd. Opmerkelijker was echter de herintroductie van een vaak als archaïsch bestempeld wapen; de lans. Eerder was vermeldt dat dit wapen tijdens het eerste decennium van de negentiende eeuw weer werd geïntroduceerd in het Franse leger. In 1818 was men van mening dat dit wapen ook zijn

[7] Zo hanteerden infanteristen en dragonders geweren van het model 1815, karabiniers karabijnen van het model 1825 en de jagers bussen van onder andere het model 1798. "De draagbare wapens van de Nederlandse Armee tijdens de Tiendaagse Veldtocht van 1831. *'Te wapen op de dringende bede van Uwen Vorst! Te wapen, voor de zaak van orde en regt!'*" Collectie Legermuseum.

Het vuursteengeweer Model 1815, dat nauwelijks afweek van het Franse model uit 1770. Door een gebrek aan moderne slag- of percussiegeweren werd dit wapen door het overgrote deel van de Nederlandse infanteristen gehanteerd. Vuursteengeweer M.1815, nr. 1 met bajonet.
Legermuseum, Delft.

dienst zou kunnen bewijzen in het gereorganiseerde Nederlandse leger. Louis Sloos heeft enige jaren geleden deze opmerkelijke terugkeer op interessante wijze uitvoerig beschreven. Deze terugkeer was, aldus Sloos, met name te wijten aan de opvatting dat het wapen in krijgskundig opzicht simpelweg in te hoog aanzien stond.[8] Een ander opvallend element, ook bij het wapen van de cavalerie, was het behoud van de kurassen voor de zware cavalerie. Hoewel dit pantser niet bestand was gebleken tegen musketvuur, bleef dit uniformelement toch behouden tot 1842.

Het operatieplan

Hoewel de invloed van de Franse legerorganisatie duidelijk zichtbaar was in de samenstelling van het Mobiele leger, was dit nog duidelijker te zien in het operatieplan. Het vormde een goed voorbeeld van het nieuwe operationele denken dat voor 1815 zijn intrede had gedaan. Het plan vertoonde een opmerkelijke gelijkenis met Napoleon's opmars in 1815, maar dan in tegenovergestelde richting. Napoleon had gepoogd de Pruisische en het Engels-Nederlandse legers van elkaar te scheiden en afzonderlijk te verslaan. Het plan van de Prins van Oranje beoogde hetzelfde.
Het Belgische leger was in twee delen geformeerd. Het Scheldeleger, onder het bevel van generaal Marie Michel Balthazar (1777-1848) en het Maasleger onder generaal Nicolaas Joseph Daine (1782-1843). De gezamenlijke sterkte bedroeg omstreeks 30.000 man, zodat het Nederlandse leger nauwelijks een numeriek overwicht bezat. De hoofdaanval zou worden ingezet richting Diest. Ondertussen dienden ondersteunende operaties het samentrekken van het Schelde en Maasleger te voorkomen. De reservedivisie diende de troepenelementen van Daine vanuit Limburg in bedwang te houden en het Maasleger op zijn plaats te houden. De vloot op de Schelde, het garnizoen van de Citadel van Antwerpen en colonnes uit Bergen op Zoom dienden ondertussen het Scheldeleger bezig houden. Kortom, het plan was een duidelijk voorbeeld van een moderne negentiende-eeuwse operatie. Een aanval bestaande uit een serie elkaar ondersteunende operaties over een breed front, waarbij de vijandelijke legers afzonderlijk werden verslagen.

De veldtocht (2 tot 12 augustus 1831)

Welke gevolgen hadden deze voorbereidingen nu op de praktijk? De Tiendaagse Veldtocht kan ruwweg in drie fasen worden verdeeld. Allereerst de opmars naar Diest (2 tot en met 6 augustus), de daarop volgende operaties tegen het Maasleger (7 tot en met 9 augustus) en ten slotte de operaties tegen het Scheldeleger (10 tot en met 12 augustus). Op 2 augustus trok het Mobiele leger zich samen bij de Belgische grens. Aanvankelijk was de tegenstand gering. Het leger stuitte, voorafgegaan door cavalerie - met name enkele eskadrons lansiers - aanvankelijk op weinig tegenstand. Beide zijden waren namelijk nog niet goed op de hoogte van elkaars intenties. Na hevige gevechten bij Kermpt, waarbij de cavalerie een belangrijke rol speelde, (7 augustus) en Hasselt (8 augustus) blies generaal Daine onder toenemende Nederlandse druk de aftocht. Voorbij Tongeren wisten cavaleristen een groot succes te behalen op het terugtrekkende Maasleger. Daarop ging de Prins van Oranje over tot het uitvoeren van de derde fase van het operatieplan, de aanval op het Scheldeleger.
Enkele auteurs hebben opgemerkt dat de cavalerie tijdens de veldtocht op een opmerkelijke wijze werd ingezet. Zij vormde vaak slechts een ondersteuning van de infanterie, maar maakte daarbij nauwelijks gebruik van het zijterrein. Hoewel vaak wordt aan-

[8] Louis Ph Sloos, 'Geducht wapen of *showy horsemen*? Lansiers in het Nederlandse leger, 1818-1849', in: *Armamentaria. Jaarboek Legermuseum* (2009) 64-95.

gedragen dat dit het gevolg was van de ongeschiktheid van het omliggende landschap, kan ook worden opgevoerd dat de cavalerie - veelal lichte en middelzware, waaronder lansiers - juist werd ingezet om de mobiliteit van de infanterie en de mogelijkheid tot het forceren van snelle beslissingen te vergroten. Het beste kwam de mobiliteit van de ruiterij tot zijn recht tijdens de achtervolging van het zich terugtrekkende Maasleger, waarbij zij grote aantallen voorraden buit maakte en vele gevangenen nam. Maar ook bij de - bijna volledige - omsingeling van het Scheldeleger op 10 augustus was zij succesvol; de cavaleristen wisten de uitbraak van veel Belgische troepen met succes te verhinderen. De successen die het Nederlandse leger tot 10 augustus had behaald, werden echter op 11 augustus grotendeels ongedaan gemaakt. De regeringen van Frankrijk en Groot-Brittannië hadden zich dermate geërgerd aan het optreden van koning Willem I dat zij drastische maatregelen namen. Op de 11de trok een Franse interventiemacht de grens met België over. Hoewel de Prins van Oranje op 12 augustus er nog wel in slaagde Leuven te bezetten voordat de Fransen arriveerden, werd op dat moment de veldtocht - uit politieke overwegingen - gestaakt.

Besluit

Wat valt nu uit bovenstaande te concluderen? De innovaties die aan het begin van de negentiende eeuw hun intrede deden onder invloed van de Franse legers waren ingrijpend. Door de hoeveelheid veteranen in zowel de noordelijke als zuidelijke Nederlanden, drongen deze innovaties ook sterk in het Nederlandse leger door. Dit had een duidelijke weerslag op de manier waarop het Mobiele leger in augustus 1831 werd samengesteld en ingezet. De organisatie en het operatieplan waren duidelijk gebaseerd op de gemoderniseerde Europese standaard. De bewapening bleef hierbij echter achter. Het Mobiele leger was in de zomer van 1831 daarom een opmerkelijke organisatie; een leger georganiseerd naar negentiende-eeuwse standaard, bewapend met achttiende-eeuwse middelen. Het Mobiele leger van 1831 is kortom een uitstekend voorbeeld van hoe grillig, onregelmatig en schoksgewijs de modernisering van het negentiende-eeuwse krijgsbedrijf zich voltrok.

Literatuur

- Bartels, J.A.C., *Vier eeuwen Nederlandse cavalerie* (Amsterdam 1987).
- Best, Geoffrey, *War and Society in Revolutionary Europe 1770-1870* (Oxford 1998).
- Black, Jeremy, *European Warfare 1815-2000* (Bristol 2002).
- Bosscha, J, *Neêrlands heldendaden te land, van de vroegste tijden af tot in onze dagen* (Leeuwarden 1834).
- Epstein, Robert M., 'Patterns of change and continuity in Nineteent-Century Warfare', in: *The Journal of Military History* Vol. 56, No. 3 (Juli 1992), 375-388.
- Hoog, MC van der, en Heshusius, CA van, *175 jaar Regiment Huzaren van Sytzama* (Den Haag 1990).
- Muir, Rory, *Tactics and the experience of battle in the Age of Napoleon* (Londen 2000).
- Nater, Johan P., *De Tiendaagsche Veldtocht. De Belgische Opstand 1830/1831* (Bussum 1980).
- Rens, Arie, *Huzaren van Boreel 1813-2003 en de voorgeschiedenis 1695-1813* (Amersfoort 2003).
- Sloos, Louis Ph, 'Geducht wapen of showy horsemen? Lansiers in het Nederlandse leger, 1818-1849', in: *Armamentaria. Jaarboek Legermuseum* 44 (2009) 64-95.
- Wels, Forbes, *De Nederlandse cavalerie* (Bussum, 1963).

Een sergeant der Mariniers in Japan 1857-1861

Ir. Albert Clobus

Als enige westerse natie had Nederland al vanaf de zeventiende eeuw handelscontacten met Japan. Onder strenge voorwaarden van de Japanse overheid was een handelspost gevestigd op Deshima, een klein kunstmatig eilandje ter grootte van 200 bij 100 meter dat met een brug verbonden was met de stad Nagasaki. Kort na het midden van de negentiende eeuw werd er door verschillende landen, waaronder de Verenigde Staten, grote druk op Japan uitgeoefend om zich open te stellen voor de wereldhandel. In het kader van haar beleid in deze kwestie besloot de Nederlandse regering naar aanleiding van een Japans verzoek marinepersoneel te zenden om Japan te ondersteunen bij de opbouw van een moderne marine.[1]
Aan de activiteiten van de Nederlandse marine is in verschillende publicaties aandacht besteed. De personen die in deze publicaties figureren zijn hoofdzakelijk autoriteiten, handelaren en officieren. Minder is geschreven over de rol van het personeel beneden de rang van officier, ook niet in eigentijdse publicaties. Enkele recente vondsten in musea en archieven geven echter een interessant beeld van de werkzaamheden van F.C.H. Schlahmilch, een sergeant der Mariniers op Deshima in de periode 1857-1861.[2]

Bij de Mariniers

Fridrich Conrad Heinrich Schlahmilch werd op 31 december 1825 te Den Haag geboren als zoon van een boekdrukker. Op 2 mei 1844 ging hij als nummerverwisselaar in dienst bij het vijfde Regiment Infanterie. Dezelfde dag ging hij over naar het Korps Mariniers. Hij werd geplaatst te Vlissingen op het wachtschip 'Maas'.[3]
Vooral in het eerste jaar kostte de strakke discipline hem blijkbaar wat moeite. Een half dozijn onvolkomenheden bij inspecties werden evenzoveel keer bestraft met enkele dagen kwartierarrest. Hij hield ook wel van een drankje. Dronkenschap werd echter niet op prijs gesteld: veertien dagen cel was het antwoord van zijn commandant.
Op 11 november 1847 werd Schlahmilch bevorderd tot marinier der tweede klasse. Intussen was hij geplaatst aan boord van ZM korvet 'Boreas'. Met dit schip vertrok hij op 12 oktober 1848 van de rede van Texel richting Indië. Onderweg deed de 'Boreas' Rio de Janeiro aan. Kort na het vertrek uit Rio werd Schlahmilch voor de laatste keer in zijn loopbaan betrapt op alcoholmisbruik. Hij had twee flessen wijn van de provoost gestolen en was dronken geworden. Voor straf werd hij vervolgens op een rooster gebonden en getrakteerd op 36 slagen met een eind touw. Hij was van de gevolgen van de straf hersteld toen de 'Boreas' op 5 april 1849 bij Java arriveerde.[4]

De Westerafdeling van Borneo

In de Westerafdeling van Borneo waren rond het midden van de negentiende eeuw problemen met opstandige Chinezen. In 1850 besloot het Gouvernement op te treden en zond een expeditie waartoe ook de 'Boreas' behoorde. Om de Chinese versterking Pemangkat te bereiken moest de troepenmacht eerst met kleinere schepen in de buurt gebracht worden. Na de landing volgde een moeizame opmars door dichte bossen, over met struikgewas bedekt moerassig terrein en door natte rijstvelden, vaak tot de knieën in de modder. De eerste aanval begon in de vroege ochtend van 11 september. Ondanks zware tegenstand slaagde men erin Pemangkat stormenderhand in te

[1] Rapporten van de ministers van Koloniën en Buitenlandse Zaken, in: *Staatscourant (Stcrt.)* 1855 nr. 39 en 1857 nr. 131; J.A. van der Chijs, *Neerlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel* (Amsterdam 1867) passim.

[2] Met vriendelijke dank aan dr. H. J. Moeshart en drs. C.J.M. Bentvelzen voor hun tips.

[3] Nationaal Archief (NA) Stamboeken Onderofficieren en Minderen 1813-1924, toegang 2.13.09, inv.nr. 170, nr. 32621; Stamboeken Marine, toegang 2.12.14, inv.nr. 488, nr. 7020 (hierna: Stamboek 1).

[4] *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (NRC) 14-10-1848, 25-1, 28-2 en 25-6-1849; NA, Nederlandse factorij in Japan, toegang 1.04.21(hierna: Factorij), inv.nr. 1642 II, nr. 417 (hierna: conduiteboekje).

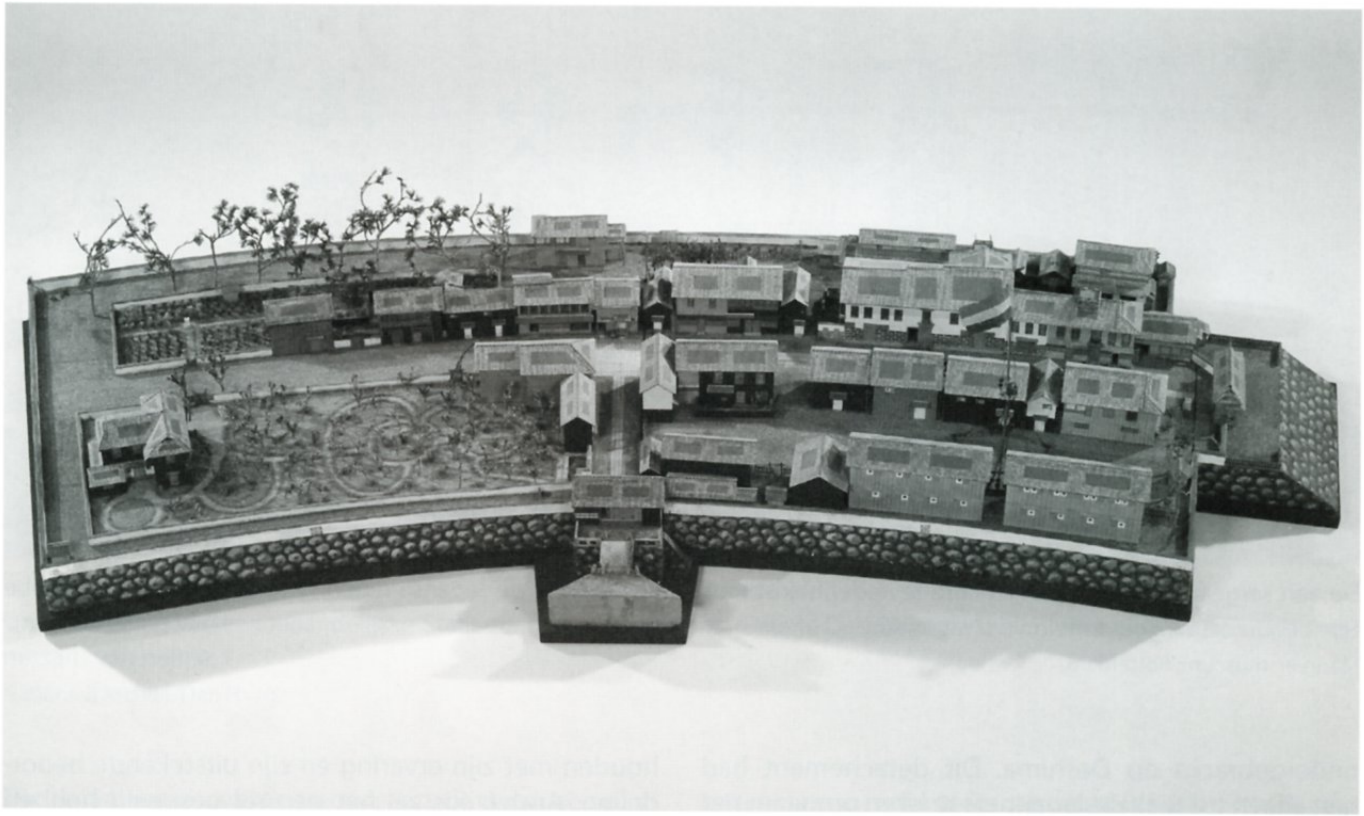

Deshima omstreeks 1850-1851 gezien vanuit de richting van Nagasaki. Midden voor de brug met de toegangspoort, rechts voor op de noordwest hoek het pakhuis dat werd verbouwd tot woning voor de Nederlandse onderofficieren. Maquette. Rijksmuseum, Amsterdam.

nemen. Aan Nederlandse zijde waren 8 doden en 67 gewonden gevallen. Schlahmilch was op 15 september weer aan boord van de 'Boreas'. Op 21 november werd onder dekking van scheepsgeschut en artillerie opnieuw de aanval ingezet. Door het onoverzichtelijke terrein werd men echter verrast door tegenstanders. Een hevig gevecht ontstond. Hierbij vielen 3 doden en 25 gewonden, onder wie Schlahmilch die aan de rechterarm getroffen werd.[5] De volgende dag verzochten de Chinezen de oorlog te beëindigen. Voor zijn optreden tijdens de verschillende acties op West Borneo ontving Schlahmilch bij Koninklijk Besluit een eervolle vermelding.[6]
Begin 1851 werd Schlahmilch bevorderd tot marinier eerste klasse en per 1 oktober van dat jaar tot korporaal. Hij diende vervolgens in de Indische Archipel op verschillende schepen, zoals ZM schoener 'Aruba' onder bevel van luitenant ter zee W.J.C. ridder Huyssen van Kattendyke.
Terug in Nederland werd hij gedurende enkele jaren geplaatst bij het mariniersbataljon te Amsterdam en werd per 11 mei 1855 bevorderd tot sergeant. Hij bleek zeer geschikt voor deze functie en kreeg een jaar later een uitstekende beoordeling.[7]

Naar Japan

Zoals in de inleiding aangegeven, steunde Nederland het Japanse streven om een moderne marine op te bouwen. Daarom was ingestemd met het Japanse verzoek oorlogsschepen te leveren en kennis over te dragen. Voor dit laatste was in 1855 een eerste marinedetachement naar Japan gestuurd. Het oorlogsschip waarmee dit arriveerde, het raderstoomschip 'Soembing', werd door de regering aan Japan cadeau gegeven.[8] Het marinedetachement werd vervolgens

[5] NA, Stamboek 1; verloop van de gevechtshandelingen ontleend aan: *NRC* 21 en 22-11-1850; Stcrt. 1851 nr. 42; *Militaire Spectator* (1851) 330, 375-378, (1852) 47-48, (1853) 129-130.

[6] Stamboek 1; NA, Kabinet des Konings, toegang 2.02.04 (hierna KdK), inv.nr. 682, 19-7-1851 nr. 5. De eervolle vermelding werd als de op één na hoogste dapperheidonderscheiding in 1944 vervangen door de Bronzen Leeuw.

[7] NA, Factorij, conduiteboekje.

[8] C.J.M. Bentvelzen, *Nederlandse Marine-detachementen in Japan* (1855-1859) (doctoraalscriptie geschiedenis; Leiden 1985) hoofdstuk II en III.

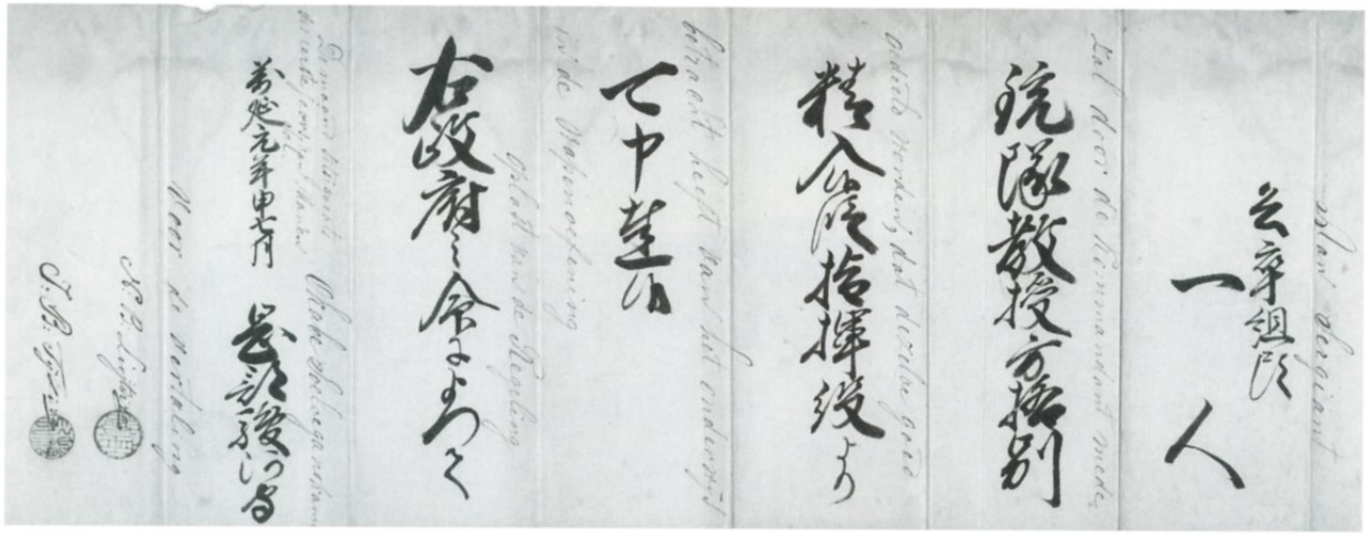

De aan sergeant Schlahmilch gerichte tevredenheidsbetuiging is namens de Japanse regering ondertekend door Okabe Soeloeganokami, gouverneur van Nagasaki.
Mariniersmuseum, Rotterdam.

ondergebracht op Deshima. Dit detachement had niet alleen tot taak de Japanners te leren omgaan met een westers oorlogsschip, maar moest ook Japanse aspirant marine officieren en anderen breder onderwijzen in de zeevaartkunde, de krijgswetenschappen, de stoomtechniek en de geneeskunde. Vrijwel alle officieren en enkele onderofficieren gaven hiertoe dagelijks instructie. Om de kennisoverdracht zo soepel mogelijk te laten verlopen hadden de Japanners in 1855 in Nagasaki, in een gebouw dichtbij Deshima, een marineacademie opgericht. Na een tweejarig verblijf in Japan moest het eerste detachement 1857 worden afgelost.

W.J.C. ridder Huyssen van Kattendyke werd aangewezen als commandant van het tweede detachement. Deze officier was niet alleen zeer deskundig op nautisch gebied, maar had ook veel ervaring in politiek-bestuurlijke kring.[9] Huyssen mocht zelf de personele invulling bepalen van de 37 in zijn detachement beschikbare functies, waaronder één voor een sergeant der Mariniers.[10] Dat de keuze voor deze functie op Schlahmilch viel, zal enerzijds verband hebben gehouden met zijn ervaring en zijn uitstekende beoordeling. Anderzijds zal het een rol gespeeld hebben dat Huyssen hem kende.

Een prettige bijkomstigheid van de uitzending naar Japan was de gunstige betaling. Behalve de normale soldij en de gebruikelijke dagvergoeding voor verblijf in de Indische wateren, ontving elk lid van het marinedetachement een toelage die betaald werd door de Japanse regering. De hoogte van de toelage was afhankelijk van de rang van de betrokkene. Voor een sergeant was dit 100 gulden per maand.[11] Voor Schlahmilch betekende dit ruimschoots een verdrievoudiging van zijn inkomen.[12] Daar kwam nog bij dat hij en zijn collega's op Deshima kosteloos konden wonen.

Het tweede marinedetachement embarkeerde in maart 1857 te Rotterdam aan boord van het voor Japanse rekening gebouwde schroefstoomschip 'Japan'. Op 27 maart vertrok het schip van de rede van Hellevoetsluis en ankerde na een voorspoedige reis op 21 september 1857 bij de ingang van de baai van Nagasaki.[13]

[9] Willem Johan Cornelis ridder Huyssen van Kattendyke (1816-1866) was enkele jaren lid van de commissie tot het examineren van zeeofficieren (zowel van de marine als van de koopvaardij), was ruim vier jaar adjudant van de minister van marine (vice-admiraal J.C. Rijk) en was twee jaar ordonnansofficier van Koning Willem III.

[10] NA, Ministerie van Koloniën 1850-1900, toegang 2.10.02, inv.nr. 808, 19-4-1859, nr. 3; - W.J.C. ridder Huyssen van Kattendyke, *Uittreksel uit het dagboek van W. J. C. Ridder Huyssen van Kattendyke, kapitein-luit. ter zee, gedurende zijn verblijf in Japan in 1857, 1858 en 1859* ('s-Gravenhage 1860) 3-4.

[11] Van der Chijs, *Neerlands streven*, 459.

[12] De normale gage van sergeant Schlamilch was 35 gulden per maand, plus de Indische toelage van 45 duiten (37,5 cent) per dag, samen ongeveer 46,25 gulden per maand. [NA, Factorij, inv.nr. 1642 II, nr. 414; Stcrt. 1851 nr. 42].

[13] Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Diverse losse stukken, toegang 057, inv.nr. 266, H.O. Wichers, Oorzaken der komst van een detachement van de Koninklijke Nederlandsche Marine in Japan (hierna: Wichers, Oorzaken), 3-9.

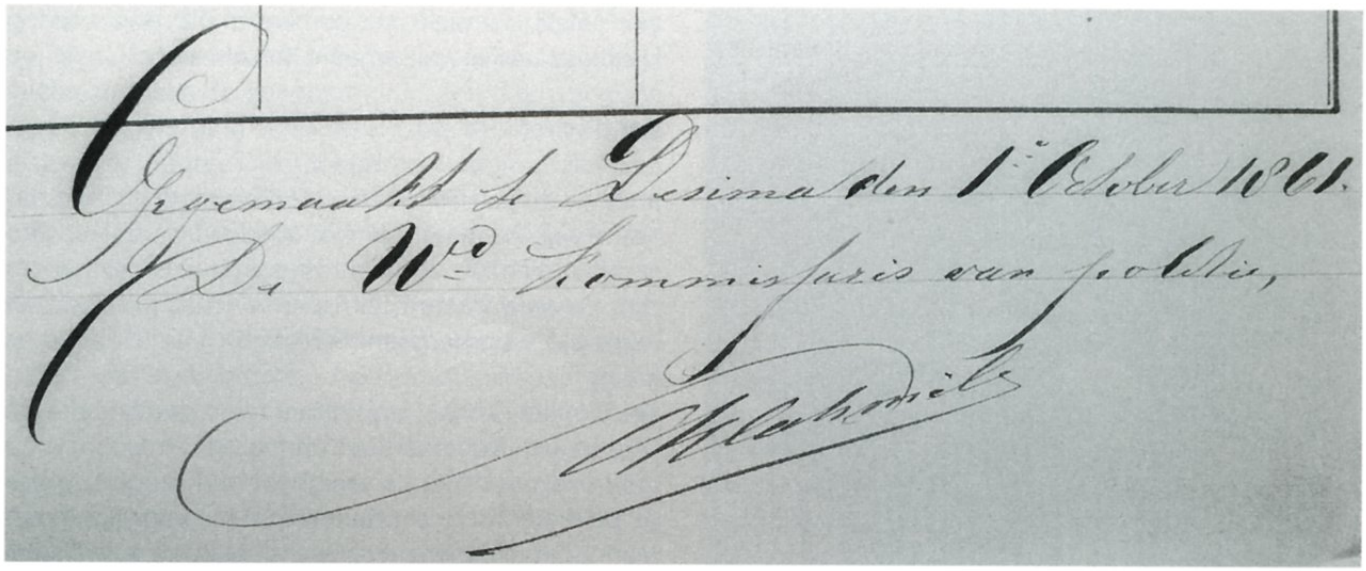

Ondertekening van een maandelijkse 'Staat der gearresteerde personen te Desima' door Schlahmilch als waarnemend commissaris van politie.
Nationaal Archief, Den Haag.

De 'Japan' werd overgedragen aan de Japanse regering en later omgedoopt tot 'Kanrin Maru'.[14] Na het vertrek van hun voorgangers (als passagiers op een koopvaardijschip) was de benodigde huisvesting aan de wal beschikbaar gekomen voor het tweede marinedetachement. De officieren waren op Deshima in afzonderlijke woningen ondergebracht. Voor de overigen was een pakhuis tot verblijf ingericht. Onderofficieren als Schlahmilch hadden daar een eigen kamer, de matrozen sliepen op een zaal.[15]

Instructeur

Sergeant Schlahmilch werd onder meer belast met het geven van onderwijs aan aspirant officieren van de Japanse Marine over infanterie-exercitie met het geweer en het schieten. Hij gaf vijftien uur les per week aan de wal en vier uur les aan boord. Hiervoor bestond, behalve van de zijde van de ongeveer vijftig leerlingen van de Japanse marineacademie, ook van de zijde van hooggeplaatste Japanners erg veel belangstelling. Verder gaf Schlahmilch nog drie uur per week les in algemene oefeningen.[16] De Japanse interesse voor infanterie aangelegenheden wordt nog onderstreept door het feit dat zij in 1857 te Nagasaki het *Reglement op de exercitiën en manoeuvres der infanterie* nadrukten, dat oorspronkelijk in 1855 te Breda was uitgegeven.[17]

Niet alleen de lessen van sergeant Schlahmilch, maar ook zijn demonstraties van de wapenhandel genoten veel belangstelling van Japanners, soms op een onverwacht moment. Zo zaten op een zekere dag de officieren van het detachement aan bij een feestmaal in de tuin van het buitenverblijf van de plaatselijke landheer. Voor de overige Nederlandse marinemensen was elders gedekt, waarbij alcoholische drank niet bepaald vergeten was. Na de maaltijd voerden een driehonderdtal Japanse soldaten infanterieoefeningen uit. Plotseling verzocht men Schlahmilch om voor het front van het bataljon de handelingen met het geweer te doorlopen. Ondanks de drankjes en zijn vuurrode kleur verliep dit uitstekend, tot grote opluchting van zijn commandant.[18]

In september 1860 ontving sergeant Schlahmilch voor zijn lessen in de 'wapenoefening' van de Japanse overheid een tevredenheidsbetuiging.[19]

[14] 'Kanrin' betekent ongeveer 'goed voor alles', 'Maru' was achtervoegsel bij alle scheepsnamen en betekent ongeveer 'rond', geassocieerd met volmaaktheid [NIMH, Wichers, Oorzaken, 87].

[15] Van der Chijs, *Neerlands streven*, 460-461; NIMH, Wichers, Oorzaken, 12.

[16] Van der Chijs, *Neerlands streven*, 466, 476-477, 481; Huyssen van Kattendijke, *Uittreksel uit het dagboek*, 23-24, 54.

[17] C.B. Nicolas, Japanse tekeningen van Nederlandse uniformen, in: *Mars et Historia* 6 (1984) 185-190. 187, 189.

[18] Huyssen van Kattendijke, *Uittreksel uit het dagboek*, 121-122; NIMH, Wichers, Oorzaken, 57-58.

[19] Vriendelijke mededeling van de heer L.M.A. Homburg, conservator van het Marinemuseum te Den Helder. Waarschijnlijk heeft Schlahmilch naast de tevredenheids - en dankbetuiging bovendien geschenken gekregen, zoals dat ook het geval was bij het vertrek van het eerste marinedetachement [Van der Chijs, *Neerlands streven*, 474].

Groep Japanse politieagenten onder bevel van een Nederlandse wachtcommandant (rechts) bij de toegangspoort tot Deshima omstreeks 1860-1861.
Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam.

De politieke situatie in Japan veranderde in de loop van 1859 zodanig, dat de Japanse overheid besloot de leerlingen van haar marineacademie terug te trekken. De lessen door de Nederlanders werden daarom beëindigd. Het grootste deel van het marinedetachement vertrok vervolgens in november 1859 met het Nederlandse koopvaardijschip 'Postillon' naar Batavia.[20] Slechts enkele marinemensen bleven achter op Deshima, onder wie sergeant Schlahmilch.[21]

Politiechef

In de nacht van 7 op 8 maart 1859 woedde een grote brand op Deshima. Men ontdekte dit pas laat. Bovendien bleek in de verwarring erna veel gestolen te zijn. Er werd daarom een permanente politiedienst ingesteld, waar sergeant Schlahmilch de leiding over kreeg.[22]
J.H. Donker Curtius, opperhoofd van de handelspost Deshima en Nederlandse Commissaris in Japan, vond het in verband met de veiligheid beslist noodzakelijk de politiedienst te continueren na het vertrek van het Marinedetachement. Hij zocht daarom vrijwilligers onder de leden van het detachement die op Deshima wilden blijven om bij deze politieorganisatie in dienst te treden. Hij stelde een aantrekkelijke vergoeding in het vooruitzicht, die betaald werd door het Gouvernement in Nederlands Indië.[23]
Sergeant Schlahmilch meldde zich graag aan, echter onder voorwaarde van behoud van zijn rechtspositie als sergeant, zo schreef hij zijn commandant. Deze stemde in met zijn detachering, voorlopig voor de duur van een jaar. Schlahmilch werd daarop door de Nederlandse Commissaris definitief per 1 november 1859 aangesteld als hoofd van politie.[24] Na het vertrek van Donker Curtius begin maart 1860 werd zijn opvolger J.K. de Wit, in de functie van consul-generaal, het gezag waaraan Schlahmilch rapporteerde.[25]
Zijn politiekorps bestond uit de Nederlandse matroos derde klasse Simon van der Ploeg en zes Japanse politieambtenaren. De hoofdtaken van de politie op Deshima waren de bescherming van de inwoners en de bewaking van hun eigendommen.[26] Voor de nachtelijke uren was hiertoe een klapwacht georganiseerd. Overdag werd vooral toezicht gehouden bij de werkzaamheden bij de diverse pakhuizen, om diefstal door de (Japanse) arbeiders te verhinderen. Regelmatig betrapten zij dieven, die naar het wachthuis werden gebracht en geboeid in een cel opgesloten, totdat de Japanse Justitie ze ophaalde.
Soms kwamen ook Europeanen in aanraking met de

[20] NA, Factorij, inv.nr. 1659 nr. 247. De inmiddels tot kapitein luitenant ter zee bevorderde Huyssen van Kattendijke werd per 14 maart 1861 minister van Marine. In die functie overleed hij 6 februari 1866 op 50-jarige leeftijd.

[21] Van der Chijs, *Neerlands streven*, 490-493.

[22] NIMH, Wichers, *Oorzaken*, 90-94.

[23] NA, Factorij, inv.nr. 1643, nr.4, inv.nr. 1659, nrs. 220 en 247.

[24] Van der Chijs, *Neerlands streven*, 476, 493; NA, Factorij, inv.nr. 1642, nr. 311.

[25] D. de Graeff van Polsbroek, H. J. Moeshart, Journaal van Jonkheer Dirk de Graeff van Polsbroek, 1857-1870. Belevenissen van een Nederlands diplomaat in het negentiende eeuwse Japan (Assen 1987) 56; Heldersche en Nieuwedieper Courant 3-5-1860, Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad 2-5-1860, 1-6-1860.

[26] NA, Factorij, inv.nr. 1659, nr. 280.

politie, zoals G.C. Broekhuijzen. Deze employee van de Nederlandse Handelmaatschappij verstoorde 's nachts dronken de openbare orde. Een dienstdoende Japanse agent ging Schlahmilch, die thuis in bed lag, instructies vragen. Die gaf opdracht om met de Europese wachtcommandant Broekhuijzen aan te spreken op zijn gedrag. Deze reageerde met enige gewelddadigheden en beledigingen alvorens naar huis te gaan. Reeds de volgende dag werd hij bestraft met een flinke boete, binnen 48 uur te betalen. Het Nederlandse gezag was zeer ontstemd over het wangedrag en scherpte daarom het beleid aan. Schlahmilch kreeg opdracht om ordeverstoorders in het vervolg onmiddellijk te arresteren en in de cel op te sluiten. De inwoners van Deshima werden hierover schriftelijk in niet mis te verstane bewoordingen ingelicht.[27]

De politiedienst werd alleen verricht op het grondgebied van Deshima. Als echter vanaf schepen arbeiders aan wal moesten, ging sergeant Schlahmilch aan boord om ter plaatse de rechtmatigheid te controleren.

De dienst was zwaar, mede gelet op de klimatologische omstandigheden op Deshima, die wisselden van heet en vochtig tot guur en slecht. De voortdurende wachtdiensten van zes uur op, zes uur af die Schlahmilch en Van der Ploeg dag en nacht verrichtten en hun tomeloze inzet eisten hun tol. Hoewel Schlahmilch een sterke man was met een goede gezondheid, moest hij zich in 1860 een aantal malen onder doktersbehandeling stellen wegens borstaandoeningen. Hij weigerde zich echter ziek te melden, door 'overdreven dienstijver bezield' zo meende zijn arts, Pompe van Meerdervoort. Deze waarschuwde ondertussen de consul-generaal dat de politiedienst op deze manier niet vol te houden was zonder fatale gevolgen voor de gezondheid.[28] Dit leidde tot uitbreiding van het korps met een extra Europese agent, Johannes van der Veen, zodat de wachtdiensten minder slopend werden.

Voor zijn werk kreeg Schlahmilch een riant salaris, 250 gulden per maand, meer dan het vijfvoudige van zijn normale gage als sergeant der Mariniers in Oost-Indië. Naar eigen zeggen kon hij er ruimschoots van leven en zelfs sparen.[29] Overigens was hij zijn geld wel waard. De politieorganisatie functioneerde uitstekend.[30] Consul-generaal De Wit schreef in het conduiteboekje dat Schlahmilch zich 'steeds door goed gedrag en ijver [heeft] onderscheiden'.[31]

De situatie op Deshima veranderde met het opheffen van de consulaire zetel aldaar per 1 november 1861. Dit betekende onder meer dat de bemoeienis van het gouvernement met de politie werd beëindigd. De detachering van Schlahmilch kon daarom niet langer geautoriseerd worden.[32] Zijn vertrek leidde tot enige commotie onder de inwoners, die buitengewoon tevreden waren over de manier waarop hij zich kweet van zijn taak als hoofd van de politie. Terwijl hij al inscheept was aan boord van ZM brik 'Cachelot', deden de ingezetenen verwoede pogingen om het Gouvernement ertoe te bewegen Schlahmilch te laten blijven. Dit was echter vergeefs.[33] Medio november vertrok Schlahmilch met de 'Cachelot' uit de baai van Nagasaki met bestemming Batavia.[34]

Schlamilch heeft wellicht nog het plan gehad in dienst te treden bij de politie op Java. Hij kreeg hiervoor een mooie aanbeveling. Hij was in dat geval bereid om ontslag te nemen bij het korps Mariniers en in dienst te treden van het gouvernement.[35] Het is er niet van gekomen. Op nieuwjaarsdag 1862 vertrok Schlahmilch aan boord van ZM transportschip 'Heldin' vanuit Soerabaija via Straat Bali naar Nieuwediep. De nacht na aankomst aldaar ontsnapte hij ternauwernood aan schipbreuk toen de 'Heldin' in een storm van haar ankers sloeg en slechts met grote moeite werd

[27] NA, consulaat Yokohama, toegang 2.05.15.18 (hierna: Yokohama), inv.nr. 3, nrs. 305 t/m 308. De zaak speelde in de nacht van 28 op 29 juli 1861. Als kantonrechter trad op de waarnemend vice-consul te Nagasaki, mr. Johannes Petrus Metman.

[28] NA, Yokohama, inv.nr. 2 nr. 432, brief dd. 5-11-1860. De opmerkingen van Jhr. J. L. C. Pompe van Meerdervoort over gezondheid en inzet golden ook voor matroos Van der Ploeg.

[29] NA, consulaat Nagasaki, toegang 2.05.15.07 (hierna: Nagasaki), inv.nr. 42 nr. 18; Factorij, inv.nr. 1643, nr. 4, inv.nr. 1642, nr. 311; Ministerie van Marine, toegang 2.12.01, inv.nr. 3425, 24 maart nr. 53. Er werd uitbetaald in locale valuta: 200 thails of Mexicaanse 40 dollars per maand. De kosten waren overigens geheel voor rekening van het Nederlands Indische Gouvernement. De Marine ging hem pas weer betalen toen hij op 1-11-1861 aan boord van ZM 'Cachelot' was.

[30] Zo blijkt uit brieven van achtereenvolgens de Nederlandse Commissaris en de consul-generaal aan de Gouverneur-generaal van Nederlands Indië [NA, Factorij, inv.nr. 1659].

[31] NA, Factorij, conduiteboekje.

[32] NA, Yokohama, inv.nr. 4 nr. 466.

[33] NA, Nagasaki, inv.nr. 47; Yokohama, inv.nr. 5 nr. 67. Het Gouvernement stemde later overigens wel in met de particuliere initiatieven tot vervulling van de door Schlahmilch achtergelaten vacature. Op Deshima ging men over tot het heffen van een soort belasting onder de ingezetenen om de kosten van de politieorganisatie te dekken.

[34] *NRC* 28-1 en 4-2-1862.

[35] NA, Yokohama, inv.nr. 4 nr. 470.

voorkomen dat zij verongelukte op de Haaksgronden.[36]

Bij het Instituut

Medio oktober 1862 werd sergeant Schlahmilch door de commandant van het Korps Mariniers gedetacheerd bij het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) te Den Helder. In het Instituut was hij met zes collega-sergeants belast met de dagelijkse dienst bij de adelborsten en de politiedienst in het gebouw.[37] Zij hielden toezicht op de adelborsten, zorgden voor de uitvoering van de hun werkindeling en gaven voorts lessen infanterie-exercitie en sport.[38]
Ook hier kreeg Schlahmilch weer een goede beoordeling.[39] Vergeleken met zijn inkomen op Deshima was zijn soldij bij het KIM echter nogal mager. Een sergeant kreeg 33 gulden per maand, aangevuld met 50 cent kostgeld per dag.[40] Het zal daarom een aangename verrassing geweest zijn toen Schlahmilch in februari 1864 van het ministerie van Marine bericht kreeg dat hij een bedrag van 1.404 gulden kon komen ophalen. Deze som - bijna drie jaarsalarissen - had hij tegoed als deel van een gratificatie die de Japanse regering had toegekend aan het tweede marinedetachement.[41]
In 1863 was Schlahmilch getrouwd met Dina Pieternella Dinkhuijsen, een dochter van een adjudant-onderofficier der Mariniers. Aanvankelijk woonden moeder en kinderen aan de wal, terwijl hij aan boord van een wachtschip verbleef. Dit veranderde toen Schlahmilch per 1 september 1871 werd aangesteld in de functie van conciërge en bewaarder van het juist in gebruikgenomen nieuwe Instituutsgebouw, en met zijn gezin de dienstwoning in het gebouw betrok. Tot zijn pensioen zou hij deze functie blijven vervullen.
Op 1 juli 1879 werd hij benoemd tot sergeant-majoor titulair. Anderhalf jaar later kreeg hij deze rang effectief. In 1882 werd bepaald dat dit de hoogste rang was die aan de functie van conciërge verbonden zou zijn.[42] Zijn chefs waren van mening dat Schlahmilch uitmuntte door bekwaamheid en bovendien een enorme dienstijver toonde. In afwijking van het eerder bepaalde, stemde de koning daarom 'bij gunstige uitzondering en zonder gevolgtrekking voor anderen' in met het voorstel hem te benoemen tot adjudant-onderofficier der Mariniers per 1 januari 1885.[44]

Fridrich Conrad Heinrich Schlahmilch na zijn bevordering tot adjudant-onderofficier der Mariniers. Op de jas het 'Ereteken voor krijgsverrigtingen', voorzien van de gesp 'Borneo van 1850 - 1854' waarboven de kroon van de eervolle vermelding en de gouden medaille voor 36 jaar trouwe dienst. Particuliere collectie[43].

[36] NRC 3-3-1862; *Nieuwe Courant van Den Helder* 24-5-1862; *Algemeen Handelsblad* 26-5-1862.

[37] NA, Ministerie van Marine, toegang 2.12.01, inv.nr. 3432, 10-10-1862 nr. 47; Stamboeken Marine, toegang 2.12.14, inv.nr. 617, nr. 21 (hierna: Stamboek 2); *Jaarboekje voor de (der) adelborsten van het Koninklijk Instituut voor de Marine*, diverse jaargangen.

[38] Q.X. [J.P. Muller], *Nieuwediep en het Instituut* (Haarlem 1929) hoofdstuk II en III.

[39] NA, Ministerie van Marine, toegang 2.12.01, inv.nr. 4002, Mariniers 6-3-1863 nr. 25.

[40] NA, Stamboek 2.

[41] Bentvelzen, *Nederlandse Marine-detachementen*, 57-59.

[42] NA, KdK, inv.nr. 2489, 27-2-1882, nr. 15. Er was sindsdien maximaal één adjudant onderofficier verbonden aan het Instituut, de chef van de politiedienst over de adelborsten.

[43] Met vriendelijke dank aan mevrouw J. Tweeboom-Jansen.

[44] NA, Stamboek 2; KdK, inv.nr. 2644, 13-12-1884 nr. 28. De vastgestelde sterkte van het Korps Mariniers in 1886 was 56 officieren en 2221 minderen, onder wie - met inbegrip van Schlahmilch - 5 adjudant-onderofficieren [Handelingen Tweede Kamer 1885-1886, Staatsbegrooting 1886, bijlage A VI.3].

Schlahmilch vroeg en kreeg speciaal toestemming om ook na zijn pensionering in 1887 zijn militaire uniform te blijven dragen.[45] Hij maakte ook gebruik van dit recht. Zo was hij bijvoorbeeld een bekende figuur bij de zaterdagse wandeling langs 'de Dijk' van officieren, onderofficieren en adelborsten. De laatsten vonden hem een deftige verschijning. Ook degenen die hem niet meer op het Instituut hadden meegemaakt kenden zijn reputatie en zijn Japanse belevenissen.[46]
Een aantal Japanse leerlingen die hij in Deshima meemaakte bereikte later op diverse terreinen hoge posities. Eén ervan was bijvoorbeeld jarenlang minister in verschillende Japanse kabinetten, ook in de periode van de Chinees-Japanse oorlog 1894-1895. Het is onbekend in hoeverre Schlahmilch de ontwikkelingen met betrekking tot Japan volgde nadat hij in Nederland was teruggekeerd. Vast staat echter dat hij na de Japanse overwinning in 1895 een felicitatiebrief stuurde naar de Keizer van Japan. De minister voor de keizerlijke hofhouding zond hem vervolgens namens de Keizer een dankbrief.[47]
F.C.H. Schlahmilch overleed te Den Helder op 24 februari 1899.

Bronnen

Nationaal Archief (NA)
Stamboeken Onderofficieren en Minderen 1813-1924, toegang 2.13.09, inv.nr. 170, nr. 32621.
Stamboeken Marine, toegang 2.12.14, inv.nr. 488, nr. 7020 (Stamboek 1); inv.nr. 617, nr. 21 (Stamboek 2).
Nederlandse factorij in Japan, toegang 1.04.21 (Factorij), inv.nr. 1642, nr. 311; inv.nr. 1642 II, nr. 414, nr. 417 (conduiteboekje); inv.nr. 1643, nr. 4; inv.nr. 1659, nrs. 220, 247 en 280.
Kabinet des Konings, toegang 2.02.04 (KdK), inv.nr. 682, 19-7-1851 nr. 5; inv.nr. 2489, 27-2-1882, nr. 15; inv.nr. 2644, 13-12-1884 nr. 28.
Ministerie van Koloniën 1850-1900, toegang 2.10.02, inv.nr. 808, 19-4-1859, nr. 3.
Consulaat Yokohama, toegang 2.05.15.18 (Yokohama), inv.nr. 2 nr. 432, brief dd. 5-11-1860; inv.nr. 3, nrs. 305 t/m 308; inv.nr. 4 nr. 466 en 470; inv.nr. 5 nr. 67.
Consulaat Nagasaki, toegang 2.05.15.07 Nagasaki), inv.nr. 42 nr. 18.
Ministerie van Marine, toegang 2.12.01, inv.nr. 3425, 24 maart nr. 53; inv.nr. 3432, 10-10-1862 nr. 47; inv.nr. 4002, Mariniers 6-3-1863 nr. 25.
Mariniersmuseum
Inv.nrs. 44292, 44293 en 44294.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)
Diverse losse stukken, toegang 057, inv.nr. 266, H.O. Wichers, Oorzaken der komst van een detachement van de Koninklijke Nederlandsche Marine in Japan (Wichers, Oorzaken).
Regionaal Archief Alkmaar
Den Helder, Burgerlijke stand; Bevolkingsregister 1860-1880 en 1880-1917.

Literatuur

- Bentvelzen, C.J.M., *Nederlandse Marine-detachementen in Japan (1855-1859)* (doctoraalscriptie geschiedenis; Leiden 1985).
- Chijs, J.A. van der, *Neerlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel* (Amsterdam 1867).
- Graeff van Polsbroek, D. de, H. J. Moeshart, *Journaal van Jonkheer Dirk de Graeff van Polsbroek, 1857-1870. Belevenissen van een Nederlands diplomaat in het negentiende eeuwse Japan* (Assen 1987).
- Huyssen van Kattendyke, W.J.C. ridder, *Uittreksel uit het dagboek van W. J. C. Ridder Huyssen van Kattendyke, kapitein-luit. ter zee, gedurende zijn verblijf in Japan in 1857, 1858 en 1859* ('s-Gravenhage 1860).
- Nicolas, C.B., Japanse tekeningen van Nederlandse uniformen, in: *Mars et Historia* 6 (1984) 185-190.
- Q.X. [J.P. Muller], *Nieuwediep en het Instituut* (Haarlem 1929).

[45] *Het Nieuws van den Dag*, 27-7-1887.

[46] Q.X., *Nieuwediep*, 107.

[47] Mariniersmuseum, inv.nrs. 44292 en 44293. Met dank aan de heer L.M.A. Homburg en de heer J.G.F. Draak, collectiebeheerder van het Mariniersmuseum.

Boekbespreking

Joep van Hoof
Defensie en de Domstad. Utrecht en zijn militaire verleden
Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 2010
176 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid
ISBN 978-90-5345-421-3
€ 19,95

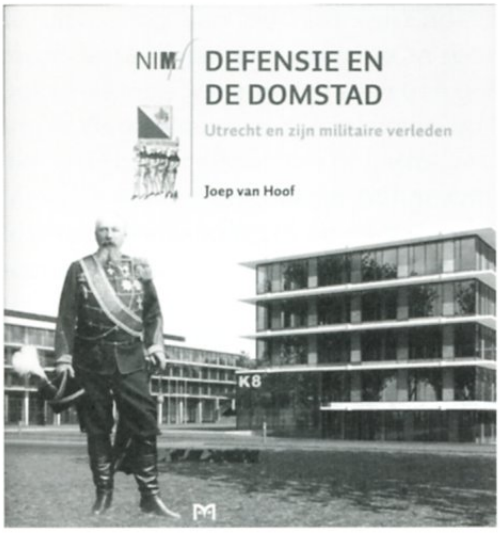

In 1989 verscheen er een boekje over de militaire geschiedenis van de stad Utrecht. Dit ter gelegenheid van de opening van de toen nieuwe Luitenant- Generaal Knoopkazerne. Nu, in 2011, bij de opening van de geheel verbouwde Kromhoutkazerne (het nieuwe hoofdkwartier van de Landmachtstaf), vond men het een goed idee om nogmaals de militaire geschiedenis van de Domstad op te tekenen. Dit alles met bijzondere aandacht voor de laatste twaalf jaar. Het boek behandelt in vogelvlucht de vaderlandse (krijgs)geschiedenis, dit alles gerelateerd aan de stad Utrecht. Vele leuke, interessante details passeren de revue en verlevendigen het geheel.

Het eerste hoofdstuk handelt over de Romeinen. De bouw van het castellum op de plek van het huidige Domplein betekende feitelijk het begin van de stad Utrecht. Via de woelige Middeleeuwen, waarin Utrecht de zetel werd van een bisdom, belanden we bij de bouw van de citadel "Vredenburg" in 1529, onder het bewind van de Habsburgse keizer Karel V. Niet veel later begint men in verband met dreiging van de kant van de hertog van Gelre met de bouw van diverse bastions. Ook de mogelijke inzet van artillerie bij een belegering noopte hiertoe. Van deze bastions zijn vandaag de dag nog restanten te vinden in Utrecht en dat alles komt uitgebreid aan bod in het boek.

Via de Republiek komen we in hoofdstuk 2 bij de Staatse en later Bataafse tijd aan. In dit tijdvak wortelt het begin van zowel de Hollandse Waterlinie, als van de Grebbelinie. Tegen de achtergrond van de tachtigjarige oorlog en later het rampjaar 1672 worden de ontwikkelingen besproken die leidden tot het ontstaan van deze linies, en de rol van Utrecht hierin.

Via de Bataafse tijd en de inval van Napoleon komen we in het derde hoofdstuk uit bij het Koninkrijk der Nederlanden met koning Willem I. Onder inspecteur-generaal van Fortificatiën Kraijenhoff wordt voortvarend van start gegaan met de bouw van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Utrecht speelde hierin een belangrijke rol en het ontstaan van vele ook vandaag nog bestaande forten ligt in deze tijd. De bouw van de eerste fortengordel (1816-1824), de tweede fortengordel (1867-1881), de aanpassingen als gevolg van nieuwe uitvindingen bij de artillerie en de sloop van de oude stadswallen; dit alles komt op een zeer leesbare manier aan bod. De bouw van de diverse Utrechtse kazernes en de daarin gelegerde onderdelen complementeren het verhaal.

Hoofdstuk 4 begint met de meidagen van 1940 en de oorlogsperiode. Daarna wordt de periode van de Koude Oorlog behandeld. De rol van de diverse Utrechtse militaire opleidingscentra het Militair Hospitaal Dr. Mathijsen, om te eindigen met het Centraal Militair Hospitaal op de Uithof en de bouw van de Knoopkazerne.

Hoofdstuk 5 brengt ons dan bij de val van de Berlijnse muur en alle ontwikkelingen nadien. Eén van de doelstellingen van het boek is dat dit stukje hedendaagse geschiedenis wordt vastgelegd en daaraan voldoet men zonder meer. Echter, de beschrijving van de zeer vele reorganisaties, omvormingen etc. maken dit wel het "taaiste" hoofdstuk. Veel defensiepersoneel zal de ontwikkelingen herkennen. Bouw en ontstaan van de nieuwe Kromhoutkazerne komt daarna uitgebreid aan de orde.

Al met al een interessant, lezenswaardig boek waarbij met name de eerste 4 hoofdstukken prettig 'weglezen'. Het vele beeldmateriaal complementeert het geheel en maakt het, ook voor degenen die geen speciale band met de Domstad hebben, een mooi bezit.

Bas Steltenpool

Boekbespreking

Willem Geneste
60 jaar helikopters bij de Koninklijke Marine
Uitgave Stichting Traditiekamer Marineluchtvaartdienst, Den Helder, 2011
154 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid
€ 15,-
Uitsluitend te koop in de Traditiekamer op De Kooy of per post te bestellen door overmaking van € 18,20 binnen Nederland en € 24,15 in de rest van Europa (incl verzendkosten) op rek.nr. 370501853 t.n.v. Stichting Vrienden van de Traditiekamer MLD, o.v.v. Boek 60 jaar helikopters. Vergeet niet uw naam en adres op de overschrijving te vermelden.

Na opheffing van de groep Marpat en de verkoop van de Lockheed Orion patrouillevliegtuigen, bleef bij de Koninklijke Marine als vliegend materieel alleen nog de Lynx helikopter over. Het weinige dat zodoende resteerde van de Marineluchtvaartdienst (MLD) werd bovendien ingelijfd bij het Defensie Helikopter Commando. Toch hebben we hier niet te maken met een nostalgisch boek, integendeel. Een andere verwachting die de titel wellicht wekt, is dat het hier een boek met helikopter-typenbeschrijvingen betreft. Ook dat is het niet, althans, dat is het zeker niet alléén. Wat het boek wel levert: een fascinerend beeld van hetgeen de Marineluchtvaartdienst sinds 1951 met haar helikopters heeft verricht, met veel aandacht voor de belevenissen van de mannen - en vrouwen! - die ermee vlogen en eraan sleutelden.
En ja, ook wel een portie typebeschrijving want zonder de mogelijkheden en onmogelijkheden van het materieel te kennen kun je de geleverde prestaties niet naar waarde schatten.
Dat de marine al gedurende 60 jaar van haar nu 94 jaar vliegende activiteiten met helikopters werkt, is iets waar je in eerste instantie ook niet aan denkt. De eerste stappen op 'heli-gebied' zette de MLD in 1951 met de aankoop van de eerste en enige Sikorsky S-51, de 'Jezebel'. Tot en met de introductie van de S-55 werd deze helikopter alleen ingezet als reddingstoestel, onder andere van het befaamde vliegkampschip Hr.Ms. Karel Doorman (R-81), en als transportmiddel. Met de indienststelling van de Sikorsky S-58 in 1960 werd de helikopter ook een wapensysteem voor onderzeebootbestrijding. Met uitzondering van de Agusta-Bell 204, die alleen transport- en reddingsdiensten leverde, bleef de helikopter in de vorm van achtereenvolgens de Westland Wasp en de Lynx tot op heden een integraal deel van de wapensystemen van de marine.
Al deze typen bleven lang in gebruik, hetgeen opmerkelijk is gezien de natte en corrosieve werkomgeving aan boord van de oorlogsschepen en bij reddingen uit zee. De S-58 deed twaalf jaar dienst, de Agusta-Bell zestien jaar, de Wasp ook zestien, en de Lynx (tot en met heden) maar liefst 35 jaar. Er moest veel aan gesleuteld worden en af en toe zag het er weinig hoopgevend uit - ook daarvan getuigt dit boek -, maar je mag stellen dat de MLD-heli's waar hebben geleverd voor het geïnvesteerde belastinggeld. Wat ook niet vergeten mag worden is dat, met uitzondering van de Lynx, al deze helikopters éénmotorig waren, en dat terwijl er boven de uitgestrekte zee mee gevlogen moest worden, óók 's nachts. Het boek vermeldt het risico van dit éénmotorig vliegen niet expliciet, kennelijk werd dit toen door de MLD'ers als normaal beschouwd. Als je leest wat voor vliegomstandigheden zich daarbij voordeden, dan dwingt dat nog meer respect af.

Als extra verrassing geeft het boek ook een interessant overzicht van de Nederlandse helikopterexperimenten van ir. von Baumhauer in de periode vóór de Tweede Wereldoorlog en de ontwikkeling van de Kolibri ramjet-helikopter in de jaren 1940-1950, waarbij de helikopterpionier van de marine, de latere vlagofficier MLD schout bij nacht Ruud Idzerda, een belangrijke rol speelde. Voorts is er een goede samenvatting van de helikopteropleidingen bij de MLD, waaronder met name die op Curaçao, in samenwerking het Heli-Holland.
Auteur Willem Geneste heeft met deze publicatie een mooie getuigenis geleverd van de inzet en professionaliteit van de MLD'ers, zowel van de vliegende- als van de groundcrews. Als volbloed MLD'er, begonnen als vliegtuigmakerkonstabel (bewapeningsmonteur voor de niet-marinemensen) en geëindigd als voorlichter in de rang van luitenant ter zee der 1e Klasse, is hij een kenner van het onderwerp bij uitstek. Alhoewel zeker geen 'foto-boek', bevat deze uitgave ook vele interessante, nooit eerder, gepubliceerde foto's.
Als je wilt weten hoe er gewerkt, getreurd en vooral ook gelachen werd rond de MLD, dan is deze publicatie een aanrader. Het is vooral een boek met veel persoonlijke belevenissen. Het vormt daarom een mooie aanvulling op de meer gebruikelijke 'vliegtuigtype-plaats-datum publicaties'. Enkele minpuntjes: een titel als '60 jaar helikoptervliegen bij de Koninklijke Marine' had de lading beter gedekt. Voorts staan er wat slordige foutjes in, zoals een Avenger die PBM wordt genoemd, maar wie daarop let is een kniesoor.

Gerard J. Casius

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

29 januari
4 maart
3 juni

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - Overdag: 015 260 21 99 - na 18.00 uur 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

Boekbespreking

Jan Egter van Wissekerke
Van kwade droes tot erger. Gebruik en veterinaire verzorging van paarden in het leger (1762-1874)
Uitgeverij Erasmus Publishing, Rotterdam, 2010
400 p., geïll., geb.
ISBN 978-90-5235-205-3
€ 44,50

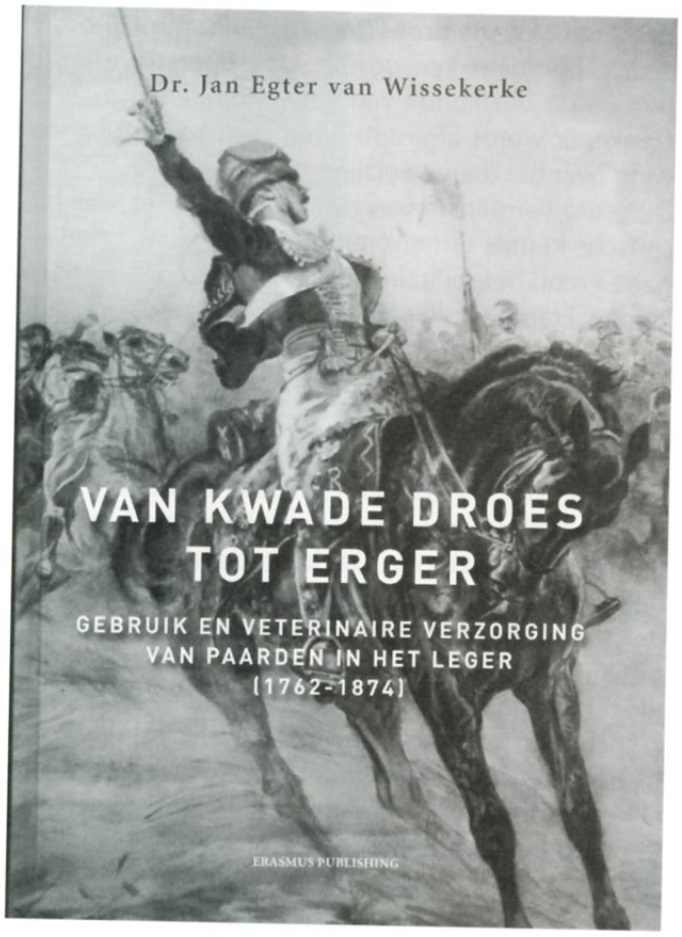

Dit boek is de handelseditie van het promotieonderzoek van de gepensioneerde dierenarts Jan Egter van Wissekerke. Voor sommige militairen heeft de naam Egter van Wissekerke een bekende klank. Zijn vader was brigade generaal bij de Koninklijke Marechaussee, en een ander familielid, zijn bet-oud-overgrootvader Jan Egbert van Gorkum is zijn loopbaan geëindigd als generaal-majoor der Genie. Deze laatste heeft prins Willem van Oranje (de latere koning Willem II) nog gediend als persoonlijk adjudant tijdens de slag bij Waterloo. Het dagboek wat deze Jan Egbert van Gorkum heeft bijgehouden is mede aanleiding geweest tot dit onderzoek. Het boeiende van het boek is dat het een grotendeels onderbelicht onderwerp behandelt, namelijk de rol van het militaire paard en de daarmee samenhangende rol van de veterinair/ medische beroepsgroep tijdens het tijdvak rond de Napoleontisch oorlogen.

Een bespreking van dit boek zou niet volledig zijn zonder de tragische omstandigheden rond het verschijnen te vermelden. Het laatste jaar van zijn onderzoek leed de auteur al aan een fatale ziekte. Met groot doorzettingsvermogen heeft hij zijn onderzoek afgerond, en alle voorbereidingen voor de promotieplechtigheid waren reeds getroffen. Helaas heeft hij dit niet meer mee mogen maken. Vijf dagen vóór de geplande datum van de verdediging van dit proefschrift is de auteur overleden. Twee maanden later is hem alsnog postuum de doctorstitel toegekend. Tijdens deze ceremonie zijn de eerste exemplaren van dit boekwerk verschenen.

Zoals gezegd is het onderwerp zeker in Nederland onderbelicht. De rol van het paard is door de eeuwen heen van immens belang geweest voor de diverse krijgsmachten. Niet alleen als strijdmiddel, bijvoorbeeld bij de cavalerie, maar ook voor transport en andere logistieke zaken. Daarmee is vanzelf het belang voor de krijgsmacht verklaard van paardgerelateerde beroepen als hoefsmid, zadelmaker en de paardenarts of veterinair. Ook alle overige zaken die van invloed zijn op de inzet en bruikbaarheid van datzelfde paard, zoals bijvoorbeeld de fokkerij, waren voor het leger van belang.

De auteur behandelt allereerst de rol van het militaire paard in de oorlogvoering. Vanaf de eerste domesticatie van het paard gaat hij in op de vele manieren waarop het paard door de mens is aangewend voor de strijd. Via de strijdwagens bij de oude Grieken, de Romeinse cavalerie, de Middeleeuwen en het Staatse leger komen we uiteindelijk bij Napoleon terecht. Gedurende het in de titel vermelde tijdvak vonden er op het militaire vlak diverse grote veranderingen plaats. Zo nam de omvang van de legers enorm toe en werden de afgelegde afstanden tijdens de veldtochten steeds groter. Dit had ook gevolgen voor de inzet van het paard en de auteur plaatst één en ander in de juiste context.

Vervolgens worden verschillende wijzen waarop het

paard gebruikt werd besproken. Rij-, trek-, en lastpaard. Er wordt dieper ingegaan op bereden onderdelen. Kurassiers, carabiniers, dragonders en huzaren passeren de revue. De met dit wisselende gebruik samenhangende diverse soorten legerpaarden worden daarna besproken. Aan een paard voor de lichte cavalerie (verkenners) werden andere eisen gesteld dan aan een paard dat zware artillerie moest trekken of als pakpaard fungeerde. Een bepaald gebruik van het legerpaard, kwam vaak overeen met de diverse paardenrassen. Een aantal van de indertijd in de krijgsmacht voorkomende paardenrassen komt dan ook ruimschoots aan bod. Bijzonder is dat de auteur een heel hoofdstuk wijdt aan muildieren en trekossen. Hoewel deze in de literatuur vaak worden genoemd, gaat men er bijna nergens dieper op in. In dit hoofdstuk vindt men wél achtergronden en verklaringen.
Aansluitend komen voor de inzet van paarden essentiële zaken als het harnachement en het hoefbeslag aan de orde. Slecht passende zadels en tuigage veroorzaakten grote uitval tijdens lange veldtochten, onder andere door drukplekken bij het paard. Het was van groot belang dat hier door het kader en paardenarts op toegezien werd. Ook het belang van hoefijzers en vakkundige hoefsmeden kan niet gauw overschat worden. In de beschreven periode werden meermaals in betrekkelijk korte tijd enorme afstanden afgelegd door de legers. Zonder goed hoefbeslag ging dit ten kostte van de inzetbaarheid van het paard c.q. bereden onderdelen. Dit had soms zeer grote strategische consequenties.
Al bovenstaande zaken deden de vraag naar paardenkennis in het algemeen en medische kennis over het paard in het bijzonder, toenemen. Dit resulteerde ondermeer in de stichting van de eerste veterinaire scholen in Europa. Daar werden veeartsen opgeleid op wetenschappelijke basis. Een groot deel van de afgestudeerden werd paardenarts in het leger. De hele ontwikkeling en emancipatie van de dieren- c.q. paardenarts komt uitgebreid ter sprake. Van de ruiterscholen, (waar men ook over paardenziekten onderwees) via empirici als hoefsmeden, naar door de Verlichting beïnvloedde wetenschappelijke genootschappen. Uiteindelijk resulterend in veeartsenijscholen. Een boeiende ontwikkeling die vele raakvlakken kent met de medische stand. Dit alles wordt besproken en in het juiste verband geplaatst tegen de achtergrond van de toenmalige heersende ziekteconcepten. Zaken als de humoraalpathologie, het verband tussen de kleur van het paard en zijn temperament, aderlaten en cauterisaties komen ter sprake. Dit geeft een goed beeld van de indertijd heersende medische en veterinaire kennis. Aan de voor die tijd grootste paardengesels, kwade droes (Malleus) en schurft worden aparte hoofdstukken gewijd. Ook operatieve ingrepen en de heelkunde van verwondingen komen ter sprake. Er wordt afgesloten met een korte beschouwing over het dierenwelzijn.
De grote verdienste van dit werk is dat het veel historische kennis samenbrengt op het medisch/veterinaire en op het militaire vlak. De auteur heeft Nederlandse, Franse, Duitse, Engelse en klassieke bronnen gebruikt en men mag met recht spreken van een overzichtswerk. Hoewel er enkele foutjes en onjuistheden in voorkomen is dit nimmer storend. (zo heeft het Italiaanse leger in tegenstelling tot wat beweerd wordt, al sinds 1992 geen muildiereneenheid meer (p 151). Wel jammer zijn de soms lange zinsconstructies met veel bijzinnen. Dat komt de leesbaarheid en de duidelijkheid niet ten goede. Hetzelfde geldt voor de citaten. Tegenwoordig is niet iedereen het Frans of Duits voldoende machtig. Een zekere voorkennis op het gebied van paarden, diergeneeskunde of krijgskunde komt van pas maar is niet noodzakelijk bij het lezen van "Van kwade droes tot erger". Al met al een aanrader voor iedereen die geïnteresseerd is in paarden, veterinaire geschiedenis of militaire historie.

Bas Steltenpool

Literatuursignaleringen

Peter Berends
De eerste slag om Arnhem 1813. De verdrijving van Napoleons troepen door het Pruisische leger
Uitgeverij Aspekt, Soest, 2011
254 p., geïll., paperback
ISBN 978-90-5911-850-8
€ 22,95

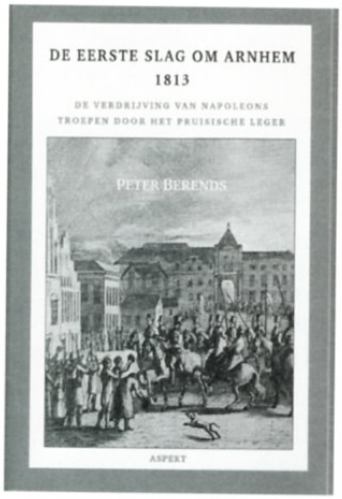

Frans C. Hazekamp
Het laatste grote gevecht in Indië. Tweeduizend guerilla's vallen Solo aan 7-110 augustus 1949
Uitgeverij Aspekt, Soest, 2011
236 p., geïll., paperback
ISBN 978-94-6153-026-4
€ 18,95

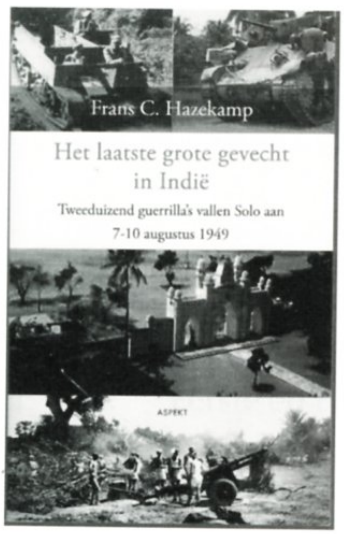

Frans Esausz. en Heussen, uitgegeven, hertaald en geïll. door Anne Doedens en Jan Houter, met medew. van Gerben Stormbroek
Gedachtenisse van d'Engelsche Furie op de Vliestroom, en der Schellingh, door Frans Esausz. den Heussen
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2011
128 p., geïll., paperback
ISBN 978-94-6153-098-1
€ 14,95

Jan de Lang
Dienaar van koloniaal Nederland. Frederik Christiaan Hendrik Hirschmann (1870-1935)
Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2011
477 p., geïll., paperback
ISBN 978-90-351-3626-7
€ 24,95

Jaap de Moor
Generaal Spoor. Triomf en tragiek van een legercommandant
Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2011
461 p., geïll., geb. met stofomslag
ISBN 978-90-8506-709-2
€ 24,90

Hans Sakkers
Enigma en de strijd om de Westerschelde. Het falen van de geallieerde opmars in september 1944
Uitgeverij Aspekt, Soest, 2011
431 p., geïll., paperback
ISBN 978-94-6153-001-1
€ 24,95

Hans Sonnemans (hoofd- en eindred.)
Garderegiment Fuselier Prinses Irene
Stichting Brigade en Garde Prinses Irene, Oirschot, 2011
224 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid
www.fuseliers.nl

Jan van Weeren
Stuk terug van sergeant Meijer
Uitgeverij Aspekt, Soest, 2011
90 p., geïll., paperback
ISBN 978-94-6153-043-1
€ 14,95

D.F.C. Kuperus
Dood door schuld, een MLD geheim ontrafeld. Een onderzoeksartikel over de crash van de MLD Dakota 079 van vliegtuigsquadron 321 op 2 januari 1961 nabij Biak in Nederlands Nieuw-Guinea en de nasleep daarvan. Of hoe door de schuld van de MLD, een vliegtuigbemanning de dood vond en alles werd verzwegen, een doofpotaffaire in optima forma
Particulier uitgave, 2011
48 p., geïll. in fullcolour
€ 23,75 (boekhandel), € 14,95 (via de auteur, dfc-kuperus@hotmail.com, door overmaking naar rek.nr. 2964407, o.v.v. "Dakota" en een postadres)

Joep van Hoof (samenstelling)
Nederlandse militaire uniformen 1752-1800. Het Jassenboekje en de uniformtekeningen van Duncan Macalester Loup
Uitgeverij Verlag Militaria Edition Stefan Rest, Wenen, 2011
320 pagina's, geïll. in fullcolour, geb. met stofomslag
ISBN 978-3-902526-47-2
€ 69,-
Leden van 'Mars et Historia' kunnen het boek voor de gereduceerde prijs van € 29,50 bestellen door een e-mail te sturen naar: nimh@mindef.nl. U dient hierin aan te geven dat u lid bent van Mars et Historia en uw adres op te geven. Contante betaling is niet mogelijk. Via hetzelfde e-mailadres is ook een Engelse en/of een Duitse versie van het boek te bestellen. Voor elk van deze edities bedraagt de prijs € 69.

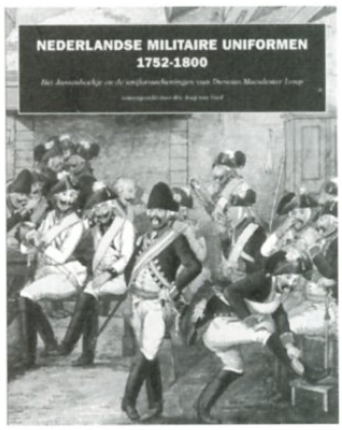

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

Mutaties op de ledenlijst

Het bestuur heeft de droeve plicht u mede te delen dat zijn overleden:
Drs. F.J.C.S. van den Bergh
Rentmeesterlaan 12
6532 AK Nijmegen

Dr. Ph. M. Bosscher
Sumatrastraat 11
1782 CM Den Helder

M. Botma
Van Bothnialaan 19
7742 WD Coevorden

A. Kok
Balistraat 86c
2585 XW Den Haag

T. Marseille
Kwartelstraat 46
8916 BP Leeuwarden

Dat zij mogen rusten in vrede.

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):
- H. Klom
  Hoflaan 167, 2321 SP Leiden
  (a5, KNIL, b6, c10)
- R. Ros
  Heemraaadweg 223, 1382 Weesp
  (a3, a5, b13, b14, c10, vestingbouw)
- M. Wink
  Loosduinsekade 244
  2571 BZ Den Haag

Adreswijziging
- Mevr. L. Almagor
  Via Faentina 146 C, 50014 Fiesole, Italië
- Mr. B. van der Bruggen
  Emmapleion 2-L, 5211 VW Den Bosch
- P.H.A. Flos
  Avenbeeck 91, 2182 RV Hillegom
- J.W.G. Hallensleben
  Saskia van Uijlenburgkade 125
  1058 GA Amsterdam
- J. Huivenaar
  Ommedijk 36, 2353 GM Leiderdorp
- A.G.M. van de Kroon
  Waalsdorperweg 473, 2597 KP Den Haag
- A. Kruik
  Beinsdorppolderweg 6, 2807 KR Gouda
- R. Pieters
  Langgewann 5, 69121 Heidelberg, Duitsland
- Dr. R. Zeller
  Daguerrestraat 145, 1087 DJ Amsterdam

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M. van Hoof
E info@marsethistoria.nl

- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
  drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
  E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
  M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK, Den Haag, T 070 363 43 91 en J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.
  W. den Dunnen, Residencia la Cigüena, apartamento 70, Paseo de las Cumbres S/N, 21449 Islantilla, Lepe (Huelva), wimdendunnen@gmail.com.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@kpnmail.nl

- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
  dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E p.c.boer@home.nl
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
  P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis

- ***b9 Mariniers:***
  L.J. de Coninck B.A. B.Ed., Hanzeplein 45, 6981 LD Doesburg, T 0313 47 65 84, E l.deconinck1@chello.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
  info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: drs. T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl

- ***c1 Uniformen:*** E info@marsethistoria.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** info@marsethistoria.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
  W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, T 0578 61 21 38, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
  mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
  drs. J.P.C.M. van Hoof, E info@marsethistoria.nl
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
  G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma †, drs. B.G.J. Elias, F.J. van Lier †, H. Muller †, drs. J. Nuis

Lid van Verdienste
T.L.D. Postma

Bestuur
Drs. R. de Winter, voorzitter
Mr. W.J. Zaagman, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester

Mevr. M. Groen
Drs. L.Ph. Sloos

Secretariaat:
Nijverdalseweg 97
7461 TC Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
De jaarcontributie voor 2012 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 35,00 (buitenland € 37,50), over te maken op rekeningnr. (Rabobank Amersfoort) 1478.89.537 t.n.v. Mars & Historia (buitenland BIC is RABONL 2U en de IBAN NL 44 RABO 0147 8895 37).
Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt krijgen een korting van € 2,50.

Ledenadministratie
Dr. W.L.M. Adriaansen
Grote Spie 67
4819 CN Breda
T 076 541 20 54

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Kürassier 1831